

Geld en oude munten in Nederland

Versie 2. Samenstelling: Max Mesman (juli 2024)

Inhoud

Inleiding	4
De geschiedenis van het Europese geld in vogelvlucht	4
3 ^e eeuw	4
7 ^e eeuw	5
Vanaf Karel de Grote – eind 8 ^e eeuw	5
9 ^e – 12 ^e eeuw	5
13 ^e eeuw	5
14 ^e eeuw	5
15 ^e eeuw	6
Hertogen van Bourgondië	8
16 ^e eeuw	8
17 ^e eeuw	9
18 ^e eeuw	10
Kleingeld	10
Muntrecht	10
Provinciale uitgifte van munten	11
Geld, rente en lenen vroeger	13
Wisselbrief of wissel	15
De bekendste oude munten	16
Florijn, gulden	16
Dukaat	18
Carolusgulden	20
Daalder, Joachimsdaalder, rijksdaalder	22
Obool	25
Penning	26
Schelling	27
Stuiver	30
De Muntwet van 1816	32
Bijlage 1. Namen van munten	33
Bijlage 2. Muntkundige termen	36
Bijlage 3. Lijst van oude muntsoorten in de Lage Landen	40
Tijdlijn Nederlandse Geschiedenis	41
13 ^e eeuw	41
14 ^e eeuw	41

15 ^e eeuw.....	43
16 ^e eeuw.....	44
17 ^e eeuw.....	47
Bijlage 5. Oude munten uit een oude catalogus	52
Geraadpleegde bronnen.....	58

Inleiding

Munten zijn al ruim 2500 jaar in gebruik als betaalmiddel. De eerste Europese munten waren niet veel meer dan nauwkeurig gewogen klompjes goud of zilver of een mengsel daarvan met een instempeling die het gewicht garandeerde.¹

Op het goud- of zilveragehalte werd in het begin minder gelet, omdat de daarvoor benodigde techniek ontbrak. En zonder vaste waardeverhouding tussen goud en zilver lagen inflatie en valsemunterij lagen op de loer. Al vrij snel na de invoering van de eerste munten was men echter ook in staat om het goud- en zilveragehalte te garanderen. Hiermee kregen de munten een afgesproken waarde (= nominale waarde). Naast betaalmiddel werden munten ook gebruikt voor kapitaalvorming en als sieraad.

Gouden medaillon op naam van Galla Placidia, dochter van Theodosius I (379-395), gevonden te Velp in 1715, goud.

Vanaf de vijfde eeuw voor Christus ging men in Griekenland ook koperen munten gebruiken (Griekse muntslag. Deze koperen munten ontleenden hun koopkracht (effectieve waarde) in eerste instantie aan de metaalwaarde (de intrinsieke waarde). Dit was ook zo in Rome waar in de derde eeuw voor Christus gegoten koperen munten begonnen te circuleren gebaseerd op het gewicht van een Romeins pond van ca. 327 gram (Romeinse muntwezen).

Geld in de vorm van munten is in Nederland gebruikt sinds de Romeinse tijd. Aanvankelijk was de muntslag geconcentreerd in Rome zelf, maar na de 3e eeuw werd deze steeds meer gedecentraliseerd over een aantal binnen het rijk verspreide muntateliers. Voor bijvoorbeeld Brabant was het muntatelier van Trier het belangrijkste.

Na de volksverhuizingen werden er eigenlijk geen nieuwe munten meer geslagen. De oude Romeinse munten bleven nog lang in gebruik. Pas in de loop van de 6e eeuw begon men in de verschillende Germaanse rijken zélf munten te slaan. Een verscheidenheid aan munten was het resultaat.

De geschiedenis van het Europese geld in vogelvlucht

3e eeuw

In de derde eeuw verschenen er verzilverde munten waarvan de koopkracht niet meer gebaseerd was op de metaalwaarde, maar op een door de staat vastgestelde waarde ten opzichte van de gouden en zilveren munten. Munten met deze eigenschap noemt men ook wel tekenmunten. Dit systeem heeft niet goed gewerkt. Na de ondergang van het West-Romeinse rijk ontstond er in het oosten in het Byzantijnse rijk rond 500 na Christus wel een traditie van koperen tekenmunten (follis en onderdelen) dat men met enig vertrouwen kon gebruiken, omdat het te allen tijde inwisselbaar was tegen zilveren of gouden munten.

¹ Het materiaal van de munten werd *elektrum* genoemd en bestond uit een legering van goud en zilver.

De Romeinen hebben in Nederland geen munten geslagen, wel dichtbij o.a. in Trier, dat de muntplaats voor Noordelijk Gallië was sinds het einde der 3de eeuw.

7^e eeuw

De muntslag op Nederlandse bodem begint in het Merovingisch tijdperk toen ongeveer in het jaar 628 A.D. o.a. in de plaats Dorestad (ongeveer waar nu Wijk bij Duurstede ligt), in Maastricht enz. kleine gouden muntjes (TRIENTES, enk. TRIENS) geslagen zijn.

Vanaf Karel de Grote – eind 8^e eeuw

Dan volgen de Karolingische vorsten (o.a. Karel de Grote 768-814; Lodewijk de Vrome 814-840 enz.) en de Duitse Keizers (o.a. Otto III 983-1002; Hendrik II 1002-1024; Frederik Barbarossa 1152 -1190 enz.), die in de Nederlanden ook munten hebben laten slaan, totdat in de 10e-12e eeuw enz. de geestelijkheid en adel opkomen en zelf als bisschop, hertog, graaf enz. munten gaan slaan.

Keizer Karel de Grote voerde een uniform muntstelsel in. Uit een POND zilver (ca 409 gram) werden 240 PENNINGEN geslagen. 12 penningen vormden samen een SCHELLING. Een pond bestond dus uit twintig schellingen. De latijnse termen zijn:

1. Libra = POND	> pound
2. Solidus = SCHELLING	> shilling
3. Denarius = PENNING	> penny

In Engeland werd dit muntstelsel tot in de jaren '60 van de vorige eeuw gebruikt.

9^e – 12^e eeuw

Het zilveragehalte werd geleidelijk verlaagd, maar niet overal in hetzelfde tempo. Zo bevatten Keulse penningen relatief veel zilver, terwijl in Frankrijk het zilveragehalte heel laag werd. Hier ontstonden de zgn. 'ZWARTE TOERNOOISE' PENNINGEN; zwart vanwege het hoge kopergehalte.

NB In de vroeg middeleeuwen was er voornamelijk ruilhandel. In de late middeleeuwen werd het gebruik van munten steeds algemener. Bij die handel werden verschillende soorten munten gebruikt. Het beroep van geldwisselaar ontstond. Geldwisselaars wisten hoe je de waarde van munten kon vaststellen.

Voor het toenemen van de handel waren ook jaarmarkten heel belangrijk. Duizenden trokken van heinde en ver naar zo'n markt. Kooplieden uit allerlei landen ontmoetten elkaar. Zo kregen kooplieden de kans netwerken van contacten op te bouwen met kooplieden uit steden in heel Europa.

13^e eeuw

In 1266 werden in Frankrijk grotere munten geslagen om hoge bedragen met minder muntstukken te kunnen betalen. Deze munten kregen de waarde van 12 zwarte Toernooisen. Daardoor kreeg de muntwaarde van een Franse schelling een eigen muntstuk, 'GROTE TOERNOOISE' of kortweg 'GROTE' genoemd.

In Italië werd in deze eeuw goudgeld in omloop gebracht: FLORIJNEN uit Florence en DUKATEN uit Venetië.

14^e eeuw

In 1337 ontstond naast de Franse ook een VLAAMSE GROTE. Er vond een verschuiving plaats van de standaardmunt van penning naar grote: de penning werd nu gedefinieerd als 1/12 grote.

Frankrijk bracht goudgeld in omloop, de KONINGSSCHILDEN. Vlaanderen (GOUDEN LEEUWEN) en Brabant (DUBBELE LAMMEN of MOUTONS) volgden.

De aanvoer van gouden guldens uit Duitsland was van groot belang. De RIJNSGULDEN werd geslagen door vier Keurvorsten aan de Rijn. Deze guldens waren getrouwe navolgers van de FLORIJN.

Handel en de Hanzesteden

In de volle middeleeuwen was Brugge een belangrijk en welvarend centrum van de internationale handel. De stad stond in contact met steden als Zutphen, Deventer, Tiel, Kampen, Zwolle enzovoort. Die steden waren namelijk lid van het Hanzeverbond. Een Hanze was oorspronkelijk een samenwerkingsverband tussen kooplieden, in verschillende steden, die dezelfde producten verhandelden. Door samen te werken konden zij de kosten drukken, veiliger (samen!) reizen, op grotere schaal inkopen of verkopen en zich samen wapenen tegen grillen en willen van de landsheren. Vanaf 1356 werd de Hanze een verbond van steden, dus niet alleen meer van handelaren in die steden. Het netwerk van samenwerkende steden strekte zich uit over Duitsland, Nederland, België, de Baltische staten, Noorwegen en Polen. Er werd druk gehandeld in producten als zout, granen, vis, hout, wijn, bier, dierenhuiden en laken. Het vervoer ging grotendeels over zee en over rivieren met zogeheten koggeschepen van 15 tot 30 meter lang. De steden groeiden en bloeiden, wierpen stadsmuren op en raakten verfraaid met koopmanshuizen, opslagplaatsen en tal van gebouwen.

15^e eeuw

De **Bourgondiërs** probeerden eenheid te brengen in de waarde van de diverse in omloop zijnde munten. In 1434 vond in de Nederlanden een hervorming plaats, de standaardmunt werd de BOURGONDISCHE GROTE. Er werden munten geslagen ter waarde van 2 groten, 1 grote en kleinere muntjes.

De 2-grotenmunt kreeg al snel de naam STUIVER.

In 1466 werd de waarde van de RIJNSGULDEN in de Nederlanden vastgesteld op 20 stuivers. Deze gulden raakte meer en meer als rekeneenheid in gebruik.

In 1496 werd een nieuwe muntreeks ingevoerd: VLIEZEN (= 3 stuivers), dubbele stuivers en stuivers. Groten werden niet meer geslagen. De stuiver werd de standaardmunt.

In goud werden geslagen: het GULDEN MUNTVLIES (= 50 stuivers) en de PHILIPPUSGULDEN (= 25 stuivers).

Machtbereich des Hauses Valois-Burgund unter Karl I. «dem Kühnen» 1465–1477

Het Bourgondische Rijk op haar sterkst (±1475)

Hertogen van Bourgondië

➤ Zie ook *Bourgondische Nederlanden* en *Hertogdom Bourgondië*

1419 - 1467	Valois-Bourgondië	Filips de Goede	Zoon van Jan zonder Vrees.
1467 - 1477	Valois-Bourgondië	Karel de Stoute	Zoon van Filips de Goede
1477 - 1482	Valois-Bourgondië	Maria	Dochter van Karel de Stoute.
1482	Valois	Lodewijk	Lodewijk XI van Frankrijk, annexeerde Bourgondië.
1482	Habsburg	Maximiliaan	Erfgenaam van Maria, regent van Filips de Schone
1482 - 1506	Habsburg	Filips de Schone	Zoon van Maria, laatste vorst die Bourgondië persoonlijk regeerde
1506 - 1555	Habsburg	Karel V	Zoon van Filips
1555 - 1598	Habsburg	Filips II	Zoon van Karel V, slechts titulair hertog van Bourgondië
1598 - 1621	Habsburg	Filips III	Zoon van Filips II van Spanje, slechts titulair hertog van Bourgondië

16^e eeuw

Onder **Karel V** (1515 -1555) begint er meer eenheid te komen. Na de ontdekking van Amerika (1492) wordt de zilvertoevoer langzamerhand omvangrijker. In 1522 kwam voor het eerst zilver uit Mexico naar Europa. De munten worden groter, met gewone Latijnse letters en het wordt nu meer en meer gewoonte portretten op de munten te zetten.

In 1521 verving Karel V de gouden munten van zijn vader door een nieuwe reeks goudgeld:

1. CAROLUSGULDEN = 20 stuivers
2. REAAL = 60 stuivers
3. HALVE REAAL = 30 stuivers.

Enkele jaren daarvoor was het gebruik van de Carolusgulden als rekeneenheid verplicht gesteld.

Via Spanje kwam dus veel goud en zilver uit Amerika. Van het zilver werden realen geslagen van 3 stuivers. Later werden ook munten van 2 en 4 realen en na 1540 ook 8 realen geslagen: de SPAANSE MATTEN.

In 1542 werd een uit Spaans zilver geslagen Carolusgulden geïntroduceerd.

Met zijn zoon **Filips II** (1555-1580, ovl. 1598) begint het moderne tijdperk. De 80-jarige oorlog en de vorming van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën is heel duidelijk op de munten waar te

Na 1650 verdween het goud uit omloop en werden twee nieuwe munten uitgegeven:

1. ZILVEREN RIJDER (63 stuivers) > DUCATON
2. ZILVEREN DUKAAT (50 stuivers) > RIJKSDAALDER, bankrijksdaalder

Omdat de zilveren rijder in gewicht en zilveragehalte overeenkwam met de in de Zuidelijke Nederlanden veel gebruikte ducaton werd deze munt in het spraakgebruik al snel met ducaton aangeduid. De zilveren dukaat kreeg de naam rijksdaalder. De rijksdaalder van 1606 heette na 1659 ook wel 'bankrijksdaalder'.

Vanaf de 17e eeuw is de rijksdaalder het begrip gebleven voor een hoeveelheid van 50 stuivers. Het woord 'daalder' komt uit Duitsland, waar al sinds 1500 grote zilveren munten geslagen werden ter waarde van een goudgulden. Deze zilveren munten werden *Taler* genoemd naar het Joachimstal, waar veel zilver voor de muntslag werd gewonnen.

18^e eeuw

De meeste 17e-eeuwse munten bleven in de 18e eeuw in omloop. In 1738 en 1763 werden door de Staten-Generaal het aantal te munten zilveren stuivers vastgesteld (de zogenaamde bezemstuivers, vanwege de er op voorkomende pijlenbundel).

Kleingeld

Aanvankelijk bevatte het kleingeld nog enig zilver, maar Karel V ging er al toe over de 'korte' (1/24 stuiver) geheel van koper te laten slaan.

Andere koperen muntstukken zijn:

1. de penning (1/16 stuiver), sinds 1573,
2. de duit (1/8 stuiver), sinds 1573,
3. en de oort (1/4 stuiver), sinds 1575.

Muntrecht

Iedere provincie sloeg zijn eigen munten, voor het grootste deel wel uniform van type. Sommige provincies zoals Friesland en Groningen, brachten ook eigen munttypen. Vooral Brabant als deel der Zuidelijke Nederlanden had een eigen muntstelsel.

De Rijkssteden Deventer, Kampen, Zwolle, Nijmegen, Zutphen, Groningen hadden afzonderlijke munten, vaak met vermelding van de naam van de keizer van het Roomse Rijk (zoals Matthias, Ferdinand, Leopold).

Ook andere steden, heerlijkheden enz. zoals b.v. Gorcum, Elburg, Vianen, Batenburg, 's-Heerenberg, Thorn, Reckheim, Gronsveld, Horn enz. hadden nog een tijdlang eigen muntrecht.

Binnen de huidige provincie Noord-Brabant werd in de loop der eeuwen in elf plaatsen gemunt. Overall is de muntslag van korte duur geweest. Het is niet meer vast te stellen of alle 'kleine' heren en vrouwen over muntrecht beschikten. Daarnaast werd door usurpatie (op een illegale wijze) het recht van munt verworven.

De elf plaatsen waar in Noord-Brabant gemunt werd, zijn Breda, Grave, Geertruidenberg, Herpen, 's-Hertogenbosch, Heusden, Megen, Oijen, Ravenstein, Waalwijk en Zevenbergen.

In Grave werd gemunt door de heren van Cuijk (o.a. Jan III van Cuijk, ca. 1360). De uitgebreide muntslag te Oijen door Maria van Brabant had deze plaats te danken aan het feit dat zij een dochter was van Hertog Jan III van Brabant. Oijen was een heerlijkheid van Maria.

Te Geertruidenberg en Zevenbergen werd gemunt door de graven van Holland. In Herpen en Ravenstein muntten de heren van Valkenburg.

Het grootste aantal muntheren kende Megen, zoals Hendrik Dikbier (ca. 1420), Jan IV Dikbier (1430-1438), Karel van Croij (1580-1584) en Maria van Brimeu (1584-1587).

Uit Waalwijk is een munt bekend van Johan van Brederode (1390-1415). In Heusden werden munten geslagen door de heren van Heusden. Tijdens het beleg door de Staatse troepen in 1577 en de Spaanse in 1625 zijn er munten geslagen in Breda.

De muntslag in 's-Hertogenbosch ving pas aan in 1579 en duurde tot in 1624. In deze korte periode waren er ook nog tijden van inactiviteit.

Via boedelbeschrijvingen krijg je een indruk van de muntsoorten (uit binnen- en buitenland) die in omloop waren. Bij het omrekenen gaf dit nogal wat problemen. De overheid liet daarom van tijd tot tijd reglementen verschijnen waarin de munten die in omloop waren, opgesomd werden en de waarde van iedere soort in Nederlandse guldens en stuivers werd vastgesteld.

De uitgevaardigde plakaten verklaarden in het algemeen 40 à 50 soorten gangbaar. Met name aan het eind van de 16e en in de eerste helft van de 17e eeuw is een lange reeks van tarieven gepubliceerd. Voor het gemak deed de overheid ook een geïllustreerde uitgave verschijnen: het *Beeldenaer ofte Figuerboeck*.

<https://watstaatdaer.nl/muntslag-noord-brabant>

Provinciale uitgifte van munten

De afwezigheid van een eigen gemeenschappelijke munt voor de Nederlanden had gevolgen bij het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

De provincies gaven - om de oorlog te kunnen betalen - munten uit met een te laag gewicht of een te laag gehalte aan goud of zilver. In die tijd hadden munten namelijk dankzij het erin verwerkte metaal een intrinsieke waarde die weinig afweek van hun nominale waarde.

Door deze praktijk en door het snoeien van zilveren en gouden munten was betalen een ingewikkelde zaak. Snoeien betekent dat boeven stukjes metaal van de munten af knipten of vijlden, zodat de munten minder waard werden dan er op stond. Op deze vals=munterij stond vroeger de doodstraf. Munten moesten daarom vaak gekeurd en gewogen worden. Het waren goede tijden voor geldwisselaars die met een set gewichten en een weegschaal rondreisden langs jaarmarkten en andere plaatsen waar veel gehandeld werd.

De provincies Holland en Zeeland deden iets opmerkelijks: ze hieven belasting over al het geld dat in omloop was en voorzagen de munten waarover belasting werd geheven van een klop (een instempeling). Dit verklaart mogelijk de herkomst van de uitdrukking: iemand geld uit de zak kloppen.

Vijf provinciale en koloniale munten uit de 17e en 18e eeuw. Voorzijde en keerzijde.

- Linksboven: 10 Stuiver - Vereenigde Oostindische Compagnie VoC-monogram) - 1786
- Rechtsboven: 6 Stuiver of Skelling - Friesland - 1678
- Midden: Ducat - Zeeland - 1659
- Linksonder: Kwartgulden - Nederlands-Indië - 1802
- Rechtsonder: 1 gulden - Gelderland – 1763

Rond het jaar 1500 had elke provincie haar eigen munten voorzien van een jaartal. Dat gold voor de provincies Groningen, Overijssel, Gelderland, Utrecht, West Friesland, Holland en Zeeland. Naast deze provinciale munten hadden de belangrijkste havensteden ook hun eigen munten. In onze omgeving hadden Deventer, Zwolle en Kampen hun eigen munten. De waarde van zowel de provinciale als de munten uit de grote steden werd meestal uitgedrukt in stuivers. Een daalder was dus 30 stuivers. Een dubbele daalder was dus 60 stuivers waard. De waarde van de florijn was 28 stuivers. Een Groningse Langrok 8 stuivers, de Groningse Flabbe was 4 stuivers waard, een Schelling had de waarde van 6 stuivers. Er waren munten met de naam Hoedjes, Ridder, Scheepjes en Arendschellingen. Ook waren er de dubbele stuivers, die later zo klein waren, dat ze dubbeltjes genoemd werden. Elke provincie had de gulden en die was 20 stuivers waard, verder waren er nog veel meer grote zilveren munten zoals Dukaten, Rijksdaalders, Zilveren Rijders, Dukatons, Leeuwendaalders, Stoters, Kopjes, Realen enzovoort. Voor de arme mensen waren er de kleinere munten zoals de koperen Oord. Je moest vier Oorden hebben voor een stuiver. De Duit was de helft van een Oord dus 8 duiten voor 1 stuiver.

Eenheidsmunt

In 1681 werd er een poging ondernomen om tot een nieuwe nationale munt te komen met de invoering van de 'STATENMUNT'. Munthuizen bleven echter naast deze 'nationale' munt ook de regionale munten slaan. Hierdoor bleef er sprake van een uitgebreid scala aan geldstukken. Doordat Nederland in die tijd veel handel dreef met buitenlandse mogendheden was er daarnaast ook nog veel buitenlands geld in omloop. Niet altijd even overzichtelijk. In de achttiende eeuw bedacht de Staten Generaal hier een oplossing voor. Door de officiële zilveren en gouden munten een gekartelde rand te geven, werd bepaald wat het wettige betaalmiddel in de Republiek was. Vanaf 1749 werden alle zilveren en gouden munten voorzien van deze kartelrand. Desondanks beleven veel verschillende muntstukken circuleren in de Republiek. Daar kwam begin 19e eeuw echter verandering in.

statenmunten

1. benaming voor munten die in de jaren 1577-1579 in opdracht van de Staten-Generaal, maar op naam van Philips II zijn geslagen. De reeks bestaat uit een gouden dubbele STATENGULDEN (in contemporaine bronnen ten onrechte ook wel als statenkroon aangeduid; (3,02 g, 0,833, uitgiftekoers: 40 st.), een gouden 1 statengulden, in zilver een statendaalder (ingevoerd in 1578; 30,47 g, 0,750, uitgiftekoers: 36 st.), benevens een halve en een kwart statendaalder, alsmede een viervoudige, dubbele, enkele en halve statenstuiver, bovendien in koper een statenoord ($\frac{1}{4}$ st.), statenduit ($\frac{1}{8}$ st.) en een statenkorte ($\frac{1}{24}$ st.).

De munten dragen de naam en titels van Philips II, alsmede diens portret en wapen (met weglating van de Spaanse kwartieren); zijn persoonlijk devies is vervangen door een roep om vrede en recht: PACE ET IUSTITIA. De uitgiftekoers was geforceerd hoog. In dat verband is de destijds ongebruikelijke waarde aanduiding op de denominaties vanaf de halve statendaalder (16 st.; desondanks eind 1577 verhoogd tot 18 st.) tot aan de één statenstuiver opvallend. Het verschil tussen nominale en intrinsieke waarde werd, evenals bij de Hollandse leeuwendaalder, onder de naam "reserve" voor de strijd tegen de Spanjaarden bestemd.

De Staten-Generaal, die op 11 februari 1577 tot de aanmunting van de statenmunten besloten, waren bijeengekomen om vrede met prins Willem van Oranje, de Staten van Holland en hun bondgenoten te sluiten; Pacificatie van Gent. Statenmunten zijn in de meeste gewesten geslagen, maar niet in de beide noordelijke gewesten (waar nog geen munthuizen waren) en in de onder Spaans gezag staande gebieden Luxemburg en Namen; evenmin in Holland (Holland, gewest) dat koos voor voortzetting van de aanmunting van leeuwendaalders.

De vervaardiging van de statenmunten vond plaats in reeds bestaande, door de gewestelijke Staten overgenomen of (her)opgerichte munthuizen, zoals in Hasselt (NL) (Overijssel), Bergen (Mons), Henegouwen) en Doornik. De Staten-Generaal schaften bij besluit van 19 december 1579 de "reserve" af. De Staten van Holland namen een gelijkkluidend besluit op 1 januari 1580. Genoemde besluiten zouden op 8 januari 1580 van kracht worden, maar Utrecht, gewest en Gelderland, gewest kondigden het eerst op 26 april 1580 af. Met het van kracht worden ervan kwam een eind aan de aanmunting van de statenmunten (en eveneens van de leeuwendaalders en Uniemunten).

Lit.:

- Gelder, H.E. van, De zgn. uniemunten van 1579, JMP (1983) 15-30.
- Gelder, H.E. van, Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694, Amsterdam 1949, blz. 77-93.²

Geld, rente en lenen vroeger

Het fenomeen geld lenen heeft een rijke geschiedenis. Niet altijd waren deze activiteiten beschermd door een wet. In de middeleeuwen zat een wet zelfs in de weg voor het lenen van geld: het kerkelijk renteverbod. Dit hield de Lombarden niet tegen, er werden volop zaken gedaan aan hun toonbanken. Wist je dat de term 'bank' hiervandaan komt?

Tot slaaf gemaakt

Geldleningen van de Grieken en Romeinen waren vooral privé leningen bij de rijken. Deze leningen waren niet onderhevig aan een wet en het concept 'bankroet zijn' bestond nog niet. Wanneer een man geld had geleend en het niet terug kon betalen werden hij, zijn vrouw en zijn kinderen gedwongen tot slaaf gemaakt, totdat de schuldenaar vond dat de schuld afbetaald was.

Middeleeuws verbod op geldleningen

In de middeleeuwen werd het vragen van rente door de kerk beschouwd als een zonde. Geldschietters hadden in de bijbel een slechte naam. Het was onjuist dat rijken geld verdienden - door het uitlenen voor rente - zonder hiervoor te moeten werken. In 789 voerde Karel de Grote een totaal renteverbod in. Dit 'woekerverbod' maakte het vragen van een rente strafbaar.

In de 12e eeuw verbood de paus alle christenen om rente te heffen en beroepsmatig geld uit te lenen. Het gebod van de katholieke kerk gold niet voor de Joodse bevolking, zij hoefden de paus niet te gehoorzamen. Europese vorsten hadden geld nodig voor oorlogsvoering en om te kunnen bouwen. Een win-win situatie kwam tot stand: de joden gingen de ambacht van het geldlenen uitoefenen en in ruil voor de geldleningen boden de vorsten de joden bescherming en een inkomen. Ondanks het verbod op geldlening van de Katholieke kerk werden er destijds dus volop leningen verstrekt.

Italiaanse kooplieden wisten het verbod op renteheffing te omzeilen met een slimme truc. Ze richtten hun boekhouding op zo'n manier in dat de rente werd beschreven als een 'gift' of 'beloning'. In Noord-Italië in de 15e eeuw bloeiden de bankactiviteiten op in grote steden zoals Genua, Siena en Florence waar in een korte periode ontzettend veel banken opkwamen. Bankier Cosimo de Medici, de

² <https://wiki.muntenenpapiergeld.nl/index.php?title=Statenmunten>

oprichter van de Medici bank, wist zelfs wereldwijd vestigingen te openen. Hoe invloedrijk de Italianen waren, blijkt uit het feit dat de term 'bankroet' uit het Italiaans komt.

Geldwisselaars

Vanaf de 12e eeuw verspreidden Noord-Italiaanse geldwisselaars – ‘Lombarden’ - zich over Europese steden. De geldwisselaar maakte winst door muntsoorten te wisselen maar had daarnaast ook een andere taak; in opdracht van de overheid moest hij de valse en gesnoeide munten uit de omloop nemen. Wisselaars namen ook geld in bewaring, zodat klanten hun geld veilig konden stellen. Het toevertrouwen van geld aan de muntwisselaar maakte van de wisselaar een soort eerste primitieve bank.

Bankroet

De Lombarden hun werkzaamheden aan een soort toonbank. Wanneer een wisselaar in niet goed was omgegaan met het toevertrouwde geld en in financiële problemen kwam, dan werd de bank kapot geslagen: ‘banca rotta’ – ofwel: ‘bank gebroken’. Zo was het voor iedereen duidelijk dat de wisselaar bankroet was gegaan.

Bergen van Barmhartigheid

in de 15e eeuw ontstonden zogenaamde Bergen van Barmhartigheid. Dit waren instellingen die mensen in geldnood in bescherming namen. Deze ‘banken van lening’ hadden geen winstogmerk aangezien dit nog erg gevoelig lag bij de kerk. De komst van deze banken maakte een einde aan de kredietverleningen met zeer hoge rente van de Lombarden.

Marinus van Remerswale: de geldwisselaar en zijn vrouw (eerste helft 15^e eeuw)

Desolate Boedelkamer in Amsterdam

In de Republiek werd het idee van een schone lei voor de schuldenaar geïnstitutionaliseerd met de oprichting van de Desolate Boedelkamer in Amsterdam (1627). Bij een geval van wanbetaling meldde de crediteur zich bij de Boedelkamer in Amsterdam dat de debiteur niet zijn resterende schuld kon betalen. De kamer regelde vervolgens dat de twee partijen tot een akkoord kwamen. Zowel schuldeiser als schuldenaar waren verantwoordelijk voor de overkreditering. De schuldenaar moest al zijn bezittingen verkopen, daarmee werden de schulden kwijtgescholden. De schuldeiser moest zijn verlies nemen.

<https://isgiedenis.nl/reportage/geld-rente-en-lenen-in-de-geschiedenis>

Wisselbrief of wissel

Een wisselbrief of wissel is een kernbegrip uit de economische geschiedenis. Als bankdocument werd de wisselbrief in de dertiende eeuw ingevoerd door Noord-Italiaanse bankiers.

Een wisselbrief of wissel is een document voor een geldtransactie. Met de wisselbrief geeft de ondertekenaar (trekker) aan de geadresseerde (betrokkene) opdracht tot betaling van een bepaalde geldsom aan een aangewezen persoon (nemer). De geldtransactie kan in de toekomst plaatsvinden of onmiddellijk. De tussenpersoon (betrokkene) verdiende aan deze financiële transactie.

Voorgeschiedenis wisselbrief: de kassa

Tussen de tiende tot de vijftiende eeuw kwamen in Vlaanderen en Noord-Italië allerlei handelssteden tot bloei en was er sprake van groeiende handel tussen beide regio's. Handelaren en mensen met veel geld lieten dit veilig opslaan, vaak bij goudsmeden en of geldwisselaars. Deze hadden altijd al een goed beveiligd huis om diefstal te voorkomen. Tegen een vergoeding sloegen zij het geld van anderen, of hun kostbaarheid, veilig op (in deposito) in een opslagruimte die in het Italiaans *cassa* heette. Hier komen onze 'Nederlandse' woorden *kas* en *kassa* vandaan. In het boekje *Van kauri tot geld* (2014) van de De Nederlandsche Bank lezen we wat er verder gebeurde:

De geldwisselaar schreef op een rekening in een boek hoeveel geld hij bewaarde en voor wie. De klanten kregen natuurlijk een ontvangstbewijs, een wisselbrief. Die wissel kon je dus later weer omwisselen tegen je geld. Maar al snel gingen de mensen elkaar met die briefjes/ontvangstbewijzen betalen. Het geld bleef op dezelfde plek (in de '*cassa*'), maar de eigenaar van het geld veranderde telkens. [p.23]

In plaats van met munten kon je aankopen voortaan dus ook een transactie voldoen met een stukje papier:

Hiermee kreeg de ontvanger van het papier het recht om geld op te nemen bij de 'bank' waar de koper zijn geld in bewaring, in deposito, had gegeven. De verkoper kon op zijn beurt die wisselbrief ook weer gebruiken om zijn eigen aankopen te betalen. Omdat de rekeninghouders nooit allemaal tegelijk hun tegoed opnamen, was de 'bank' in staat om een deel van die tegoeden uit te lenen aan anderen. Hij ging dus leningen verstrekken, krediet verlenen en zo ontstonden in Italië in de late Middeleeuwen de eerste banken. De oudste bank in de wereld, Banca Monte dei Paschi in de Italiaanse stad Siena, werd in 1472 opgericht. [p.23]

Wisselbrief wordt betaalmiddel

De wisselbrief ontwikkelde zich dus van een eigenaarsgarantie tot een *lettera di pagamento*, een betalingsbrief of uitwisselingsdocument waarbij het geld via papier van eigenaar veranderde.

Een wisselbrief was uiterst nuttig als een handelaar iets had gekocht op een jaarmarkt maar nog niet (alles) had betaald, bijvoorbeeld omdat het lastig of gevaarlijk was om met grote zakkende muntgeld

door Europa te reizen. Een Italiaanse of Vlaamse handelaar liet dan door een ander een schuldbetekenis op papier zetten, die op een bepaalde datum – bijvoorbeeld tijdens de volgende jaarmarkt werd terugbetaald via een bankier. Zo was de ontvanger ervan verzekerd dat hij het openstaande bedrag alsnog zou krijgen.

De bekendste oude munten

Florijn, gulden

De geschiedenis van de Nederlandse gulden gaat terug tot 1252. De eerste gulden ("gouden") werd florijn genoemd, naar de Florentijnse lelie uit het wapen van de stad Florence. De stad was in die tijd de meest uitgesproken renaissancestad van Italië. Bankiers uit Florence financierden de Europese handel en industrie voor een groot deel.

De florijn had op de ene kant een afbeelding van de stadspatroon Sint Johannes de Doper en op de andere kant de lelie, het wapen van de stad Florence.

De *fiorino d'oro* had een zeer hoog goudgehalte, daarom kon met de florijn in een groot deel van West-Europa gehandeld worden.

Nederland

De GULDEN werd in de 14^e eeuw in Nederland ingevoerd naar voorbeeld van de gouden florijn uit de Italiaanse stad Florence. Vandaar het f-teken voor de gulden, en de aanduiding fl.

De munt werd in veel West-Europese landen nagebootst inclusief in de Nederlanden. Hertog Jan III van Brabant (1300-1355) was de eerste die het muntstuk hier introduceerde. In 1378 kwam in navolging van deze florijn de eerste Hollandse gulden in omloop door graaf Willem V. Hiermee was de trend gezet.

Daarna voerden verschillende vorsten en heersende edellieden hun eigen gulden in, die in het begin bijna allemaal een afbeelding van St. Jan droegen.

Filips de Goede legde de gulden vast als basis van de munteenheden in de Nederlanden. Door de verschillende privileges die de gesten hadden, sloegen aan het einde van de 15e eeuw alle Nederlandse gewesten hun eigen guldens, met uitzondering van Groningen. Groningen en Oost-Friesland bleven tot de 17e eeuw de Emdense munt gebruiken; Groningen bleef de *kromstaart* gebruiken.

Guldgulden graaf Willem V (1378-1389)

NB. De florijn was ook een minder gebruikelijke benaming voor de gouden en zilveren gulden, afgekort f. of fl.; dit was tevens een populaire aanduiding voor oude munten in het algemeen.

1 florijn = 28 stuivers

De rekeneenheid van 28 stuivers is afgeleid uit de in de eerste helft van de 16e eeuw geldende koers van de gouden keurvorstengulden. Deze werd tot in de 17e eeuw veelvuldig gebruikt in de oostelijke en noordelijke provincies, en werd ook zilveren goudgulden of kortweg gulden genoemd.

In 1601 begon de provincie Friesland zilveren munten van deze waarde uit te geven met een gewicht van 19,20 g en een gehalte van 0,764: op de voorzijde de zgn. Friese boer en de waarde aanduiding 28 stuivers, op de keerzijde het gekroonde provinciewapen met het opschrift (vertaald) Zilveren gulden van de Staten van Friesland.

Na de muntordonnantie van 1606 staakte Friesland de uitgave van deze provinciale munt in 1614.³

Er zijn ook halve en kwart florijnen.

Kort daarna gingen echter de Overijsselse steden ertoe over florijnen van overeenkomstige muntvoet uit te geven, wederom met het stadswapen en de benaming "zilveren gulden" op de ene zijde, maar een dubbele adelaar met rijksappel en keizerskroon vergezeld van de naam van de regerende keizer op de andere zijde: Kampen 1616-1628, Deventer 1617-1621, Zwolle 1619-1626.

Na een onderbreking van bijna een halve eeuw werd de aanmunting van florijnen door talrijke provincies en steden weer opgevat, toen door het stijgen van de zilverprijs het slaan van generaliteitsmunten als zilveren ridders en dukaten stagneerde.⁴

Friesland hervatte het oude type van 1601 met hetzelfde gehalte, doch een lager gewicht van 17,30 g: geslagen 1664-1666 en 1683-1691, wederom met halven en kwarten 1684-1688.

De provincie Groningen en Ommelanden volgde dit voorbeeld met een enigszins afwijkende muntvoet: geslagen 1673-1692 met een wat moderner uitgevoerd borstbeeld (in 1681 incidenteel een type met ineengeslagen handen in plaats van de buste). Omstreeks 1675 hervatten ook de Overijsselse steden de uitgifte van florijnen van hun vroegere type, veelal zelfs met de namen van allang overleden keizers Matthias I en Ferdinand II.

Hier werd het vroegere gewicht ongeveer gehandhaafd, maar het gehalte verlaagd. Later, toen het conflict over de muntvoet⁵ binnen de Unie een hoogtepunt bereikte, sloten zich ook de andere rijkssteden en enkele provincies (die wel een adelaar, maar niet de keizersnaam gebruikten) erbij aan: Nijmegen 1685-1691, Zutphen 1690, stad Groningen 1690-1692, Overijssel 1685-1689, West-Friesland 1685-1687. Tenslotte werd echter, vooral op aandringen van de provincie Holland (Holland, gewest), in 1692 de aanmunting allerwegen gestaakt.

³ Ordonnantie (Engels: order (in council)) is een term in de numismatiek en is een officieel document waarop een opdracht aan de muntmeester te lezen is en/of hoe een munt zich in waarde verhoudt tot andere munten. Ook was het een vorm van regelgeving in Nederland tot de Franse bezetting. Het muntwezen en de geldcirculatie werden per ordonnantie geregeld.

⁴ Aanmunten: nieuwe munten slaan, ter aanvulling of vermeerdering van de bestaanden voorraad.

⁵ Muntvoet: de verhouding tussen de feitelijke waarde van de munt aan edelmetalen (intrinsieke waarde) en de nominale waarde van de munt (de rekenwaarde van de munt in het betalingsverkeer).

De muntvoet is meer exact: de metaalwaarde gedeeld door de betaalwaarde, beide uitgerukt in eenzelfde eenheid (bijvoorbeeld in een andere vaststaande muntwaarde). Een hoge muntvoet betekent dus dat er veel edelmetaal in de munt is verwerkt en daarmee is de munt betrouwbaar. Een lage waarde betekent een onbetrouwbare munt.

Muntgewichtendoos met weegschaal en diverse gewichten. Staal en koper 1780-1820.

Om ontduiking van het verbod te voorkomen, werden in 1693 alle omlopende florijnen ingestempeld met provinciennaam of -wapen of met een pijlenbundel en werd het gebruik van ongeklopte exemplaren verboden. De geklopte florijnen bleven geldig voor 28 stuiver. Zij zijn tot de intrekking in 1846 in het geldverkeer gebleven. Ten tijde van het hoogtepunt van de aanmunting zijn ook florijnen van Overijssels type geslagen door de stad Emden en door de graaf van Oldenburg.

Dukaat

Naast guldens werden in de Nederlanden ook DUKATEN geslagen. De dukaat was in principe een gouden munt van 3,5 gram, afgeleid van een Venetiaanse munt die in 1272 voor het eerst werd geslagen. Er zijn ook zilveren halve, hele en dubbele dukaten geslagen.

De dukaat (van het Italiaans: DUCATO) is een gouden munt, die oorspronkelijk afkomstig was uit de Republiek Venetië. De dukaat verscheen daar voor het eerst in 1284, ten tijde van de doge Giovanni Dandolo en zou tot in de 18e eeuw in ongewijzigde vorm gebruikt worden.

De beeldenaar van de Venetiaanse dukaat toonde aan de ene zijde de doge in geknielde houding voor de evangelist Marcus, aan de andere zijde een afbeelding van Jezus. Het gewicht van de munt was 3,494 gram en het goudgehalte was 0,983.

In navolging van de Venetiaanse dukaat werd de munt ook elders in Europa geslagen, waaronder de Duitse en Oostenrijkse staten en Hongarije, waarbij hetzelfde gewicht en goudgehalte werd gebruikt.

In Nederland

Ook in de Nederlanden werd de munt geslagen vanaf 1586. De voorzijde van de munt toonde een ridder met een zwaard en pijlenbundel, de achterzijde bevatte een tekst. De waarde was ruim 5 gulden. De dukaten werden in verschillende provincies geslagen tot 1808. Vervolgens bleef hij in gebruik als handelsmunt (negotiepenning), geslagen in 's Rijks Munt te Utrecht en ook in Brussel van 1824 tot 1830.

*Nederlandse gouden dukaat, Utrecht 1724, afkomstig uit het wrak van het VOC-schip de Akerendam.
Voorzijde: staande ridder met Spaanse helm, zwaard en bundel met zeven pijlen.
Keerzijde: vijf regels tekst in versierd vierkant.*

De gouden dukaat bestaat sinds 1586. Deze munt bestaat uit 23,7 karaat goud, oftewel 0.986/1000. Het gewicht van de enkele dukaat is 3,494 gram. Hiermee bevat deze penning ruim 3,434 gram fijn goud. De dukaat heeft een doorsnede van 21 mm en is opvallend dun met een dikte van slechts 0,7 mm. Zoals vroeger al gebruikelijk was lenen deze penningen zich bij uitstek als beleggings- en verzamel munt. Deze munten hebben geen status van wettig betaalmiddel, maar zijn wel verzekerd van hun gehalte en gewicht.

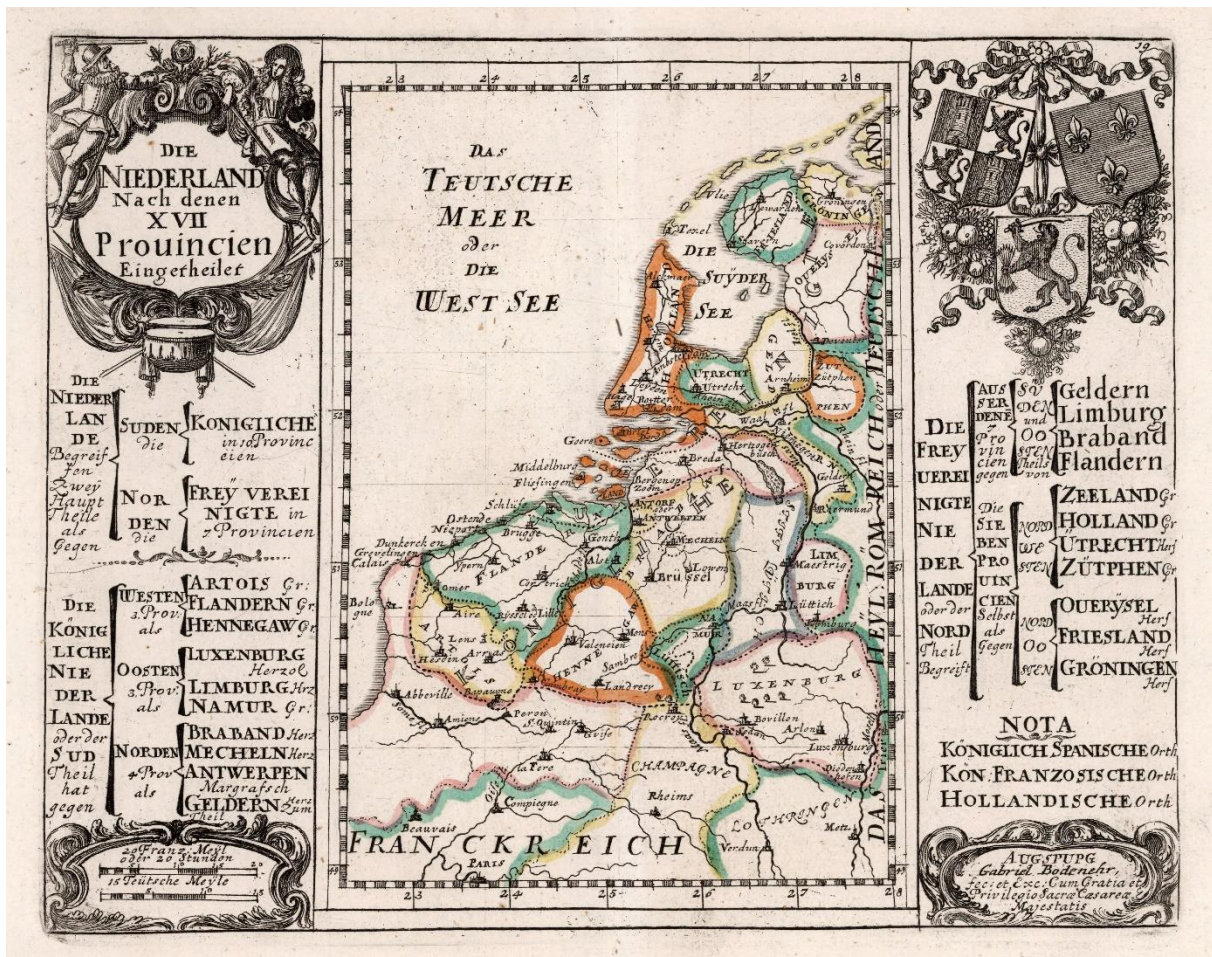
Zilveren dukaat

De Nederlanden kenden ook een ZILVEREN DUKAAT. In 1659 werd de Zilveren Dukaat samen met de Dukaton ingevoerd als wettig betaalmiddel, wat voortduurde tot 1816. De bevolking noemde de Zilveren Dukaat ook wel 'rijksdaalder' en deze had een waarde van 50 stuivers. Vanaf 1840 werd de naam rijksdaalder wederom gebruikt voor de Nederlandse 2 ½ gulden munt, die ook een waarde had van 50 stuivers. De term 'rijksdaalder' is dus door de eeuwen heen altijd gebruikt voor geldstukken met een nominale waarde 50 stuivers.

De voorzijde van de Zilveren Dukaat toont altijd een ridder in harnas en de Latijnse tekst 'MO.NO.ARG.REG.BELGII': nieuwe Zilveren munt van het Koninkrijk der Nederlanden. Het opschrift op de keerzijde is het Latijnse 'Concordia res Parvae Crescunt'. Dit was tussen 1588 en 1795 de wapenspreuk van Nederland en kan vrij vertaald worden als het rijmende Eendracht maakt macht. Op de keerzijde staat ook het Rijkswapen met de Koninklijke Kroon tussen de cijfers van het jaartal van uitgifte.

In de huidige muntwet is deze zilveren dukaat (weer) opgenomen, maar ook zonder de status van wettig betaalmiddel.⁶

⁶ <https://www.knm.nl/zilveren-dukaten>

Carolusgulden

De CAROLUSGULDEN was in eerste instantie een gouden munt (ingevoerd vanaf 1521). Het was de eerste Nederlandse eenheidsmunt die ook in een groot deel van Europa circuleerde. De munt werd genoemd naar keizer Karel V.

Vanaf 1521 werd de gouden munt vastgesteld op een waarde van twintig stuivers. De gulden werd nu de vaste rekeneenheid. In 1582 volgde de zilveren carolus.

De Zeventien Provinciën waren verscheurd door de Tachtigjarige Oorlog.⁷ In de Noordelijke Nederlanden kwam het muntrecht bij de verschillende provincies te liggen. Zij konden zelf hun munten slaan en daarbij ging men niet zo nauwkeurig te werk. Er ontstonden al spoedig verschillen in gewicht en kwaliteit tussen verschillende munten.

Omdat 'handige mensen' ook stukjes van de munten afslepen of vijlden - de munten 'snoeiden' - hadden de munten lang niet allemaal dezelfde waarde. Geldwisselaars gebruikten gewichtjes om te bepalen wat een munt waard was, en rekenden daar ook weer kosten voor.

⁷ De Zeventien Provinciën was een term waarmee de Habsburgse Nederlanden tussen circa 1543 tot 1585 werden aangeduid. Nadat keizer Karel V in 1543 het hertogdom Gelre had ingelijfd, was er een min of meer aaneengesloten en afgerond geheel van landsheerlijkheden ontstaan.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Zeventien_Provinci%C3%ABn

De carolusgulden bestond zowel in een gouden uitvoering (*Carolus d'or*) als een zilveren (*Carolus d'argent*). De gouden carolusgulden werd voor het eerst in 1517 geslagen, de zilveren in 1543.

Beide hadden bij de invoering van de zilveren carolusgulden dezelfde waarde van 20 stuivers.

Gouden carolus

In 1521 voerde keizer Karel V een munt in die naar hem de carolus wordt genoemd. De gouden carolus is onderverdeeld in 20 stuivers van 16 penningen, een indeling die bijna 300 jaar ongewijzigd bleef. In Nederlandse teksten van vóór 1816 vindt men dus wel bedragen als f 10-12-4, ofwel 10 gulden, 12 stuivers en 4 penningen. Dit komt overeen met f 10,6125 in het decimale stelsel.

Een gouden carolusgulden, geslagen in 1552 (Museum aan de Stroom).

Zilveren carolus

Na de gouden carolus van 1521 kwam in 1582 de zilveren carolus, die tot 1680 gold als (eerste) eenheidsmunt voor de Zeventien Provinciën. Deze munt was de eerste met een 'kop' (van de keizer).

Andere Carolusmunten

Diverse andere munten worden ook met Carolus aangeduid. In de vijftiende eeuw bestond er in de Nederlanden een Carolusstuiver. De Drie Steden en Nijmegen muntten een Carolusdaalder aan. Latere Carolusmunten werden gemunt door onder anderen: Karel I van Engeland (koning van 1625-1649), Karel III van Spanje (koning van 1759-1788) en Karel IV van Spanje (koning van 1788-1808).

Ook al verdwijnt de aanduiding STUIVER in de 19e eeuw om plaats te maken voor 5 cent, in de volksmond blijft het muntje een stuiver genoemd worden.

Filips II

De karolusgulden van 20 stuiver werd al snel kortweg gulden genoemd, en diende nog lange tijd als rekeneenheid gediend.

Vanaf 1688 ging de Republiek der Nederlanden over op het slaan van fysieke zilveren guldens.

Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, 18e eeuw

Daalder, Joachimsdaalder, rijksdaalder

Oorspronkelijk: JOACHIMSDAALDER.

De eerste zilveren munt ter grootte van een rijksdaalder is geslagen in 1486. Gedurende de Middeleeuwen sloten de beperkte zilvervoorraden zowel als de gebrekkige inunttechniek het vervaardigen van andere dan dunne, lichte zilveren munten uit : in ons land was in de 15e eeuw de dubbele stuiver van bijna 4 g het zwaarste stuk.

Voor omvangrijke betalingen, in het bijzonder in het internationaal verkeer, bediende men zich van gouden munten als het schild, de goudgulden en de dukaat ; de zilveren munten, meest van streek tot streek verschillend, dienden in hoofdzaak voor het lokaal verkeer.

De eerste pogingen een zilveren munt te creëren, die dezelfde functie kon vervullen als het goud, werd gedaan in Italië, waar techniek en handel het hoogst ontwikkeld waren. Te Milaan werd sedert 1476 een zilveren feston geslagen van bijna 10 g, die spoedig ruime verbreiding en navolging vond. Een stap verder ging Aartshertog Sigismund van Tirol, eigenaar van rijke zilverbijlen te Hall bij Innsbruck, in 1486 met de uitgifte van een zilveren munt van 32 g, die in waarde overeenkwam met

de in vele delen van het Duitse Rijk belangrijkste verlieersmunt, de Rijnse goudgulden, en (zilveren) Guldiner werd genoemd. In tegenstelling tot de teston vond dit zo ongewoon zware zilverstuk echter weinig ingang : de eerste te Tirol en elders geslagen emissies houden nog het midden tussen munten en (portret)medailles.

Door Sigismund was echter de weg voor de toekomst geweest. Juist in de laatste jaren van de 15e en in het begin van de 16e eeuw nam de beschikbare hoeveelheid zilver enorm toe door de intenser en deskundiger exploitatie van de mijnen zowel in Tirol als in het Ertsgebergte en de Harz, terwijl van een toeneming van de goudvoorraad nog geen sprake was. Dit betekende, dat een vorin gevonden moest worden om zilveren munten in omloop te brengen even geschikt voor het grote verkeer als de tot nu toe gebruikelijke gouden.

In 1500 gingen de Keurvorst en de Hertogen van Saksen, die gezamenlijk de mijnen aan de Noordzijde van het Ertsgebergte bezaten, ertoe over het zilver in plaats van tot groschen van 3 g tot Gulden-groschen (gewicht 29,23 g, gehalte 0,938) te verwerken, die in waarde overeenkwamen met 1 Rijnse goudgulden of 21 zilveren groschen. In overeenstemming met de smaak van de nieuwe tijd nam, evenals op de teston, een portret van de muntheren de beeldenaar in.

Het Saksische voorbeeld vond navolging bij andere mijnbezitters : in 1518 begonnen de Graven van Schlick te Joachimstal aan de Zuidzijde van het gebergte op Saksische voet hun Joachimsfaler (= gulden-groscheri) uit te geven, die hun naam, weldra verkort tot Taler (ned. daalder) aan het nieuwe munt de Graven van Mansfeld en de Hertogen van Brunswijk in de Harz en vele anderen. De Rijksdag van Esslingen in 1524 erkende de Gulden-groschen of daalders als legaal geld.

In het tweede kwart van de 16e eeuw gingen ook talrijke Duitse vorsten en steden, die zelf geen zilvermijnen bezaten, er toe over daalders te slaan in plaats van de oude kleine zilverstukken en van de hun betekenis als standaardmunt snel verliezende goudgulden.

Ook buiten het Duitse Rijk vonden de daalders ingang. Hiertoe droeg niet weinig bij de rijke zilvervoorraad, die sedert de ontdekking van Amerika uit Mexico en Peru via Spanje naar West-Europa vloeide; een deel hiervan werd in Spanje zelf vermint, zowel tot kleine stukken, REALEN, als tot veelvouden, waarvan het 8-realen stuk of PESO (Spaanse MAT) in gewicht ongeveer met de daalder overeenkwam ; een ander deel stond ter beschikking om in West- en Midden-Europa verwerkt te worden tot zilverstukken naar het voorbeeld van de Duitse daalders.

Goud was schaars in Europa, maar in de Alpen, het Ertsgebergte en de Harz waren rijke zilvermijnen.

De daalder werd voor het eerst rond 1500 geslagen in het Joachimsthal in Bohemen (nu Jach_mov). Daar werd in begin 16de eeuw een zeer rijke zilvermijn ontdekt. Hertog Siegmund von Tirol (1427-1496) kwam op het idee om voor de gouden munt een vervanger uit zilver uit te geven: een grote gangbare munt, de gulden-groschen

Dit zilver werd onder verschillende namen gemunt. Vooral die uit het Joachimsthal in Tjechië werd populair: de Joachimsthaler of kortweg taler. Deze munt domineerde circa 400 jaar lang de wereldhandel.

De naam Joachimsthaler, '(munt) uit het Joachimsdal' , werd al spoedig verkort tot thaler, in het Nederlands daler, wat zich in de spreektaal ontwikkelde tot daalder, een term die al in 16de eeuw is gesignaleerd.

Terwijl de nieuwe grote zilveren munt aanvankelijk een "gulden-groschen" werd genoemd, werd de naam "thaler" vanaf ongeveer 1520 steeds gebruikelijker. Dit was afgeleid van de grote zilveren munt - de "Joachimsthaler" - die in grote aantallen werd geproduceerd in Joachimsthal, Bohemen.

Veel Duitse landen sloegen op dat moment al daalder-munten, maar elk land had zijn eigen munttarief. Dit maakte het moeilijk voor de daalder om over de landsgrenzen heen als handelsmunt te worden gebruikt. De verdeeldheid tussen de talrijke Duitse heersers tijdens de Reformatieperiode vertraagde een rijksbrede munthervorming verder. Pas in 1566 vond de langverwachte standaardisatie van het slaan van daalders plaats.

In veel landen begon men eigen munten van dit type te slaan: daalder, daler, dolar, dollar, crown, kroon, roebel enz. De dollar dient heden in meer dan een dozijn landen, met Verenigde Staten voorop, als nationale munteenheid.

Pruisische daalder

De Reichstaler werd gecreëerd met het Munt-edict van 1566 en werd al snel de belangrijkste munt van Duitsland en het model voor buitenlandse daaldermunten (zie de Nederlandse RIJKSDAALDER en de Zweedse RIKSDALER). In wezen ging het om de legalisatie van de Saksische GULDENGROSCHEN als keizerlijke munt.

In de meeste Duitse landen werden THALERS geslagen. De bekendste, ook in de Nederlanden, werd de Pruisische daalder, die verdeeld was in 30 GROSCHEN. Er gingen 7 Pruisische daalders in een Brits Pond Sterling. In het Pruisische deel van Polen werd een aparte daalder geslagen, die verdeeld was in 3 zloty.

Nederland: vanaf 1538

Een daalder was 30 stuivers waard en de eerste werd vanaf 1538 geslagen en bleef in omloop tot 1847.

Daalder = 30 stuivers = 1,5 gulden

Een zilveren karolusdaalder van de Drie Steden Deventer, Kampen en Zwolle uit 1554, muntplaats Deventer. De voorzijde toont het portret van keizer Karel V. Op de keerzijde zijn de stadswapens van de Drie Steden afgebeeld.

Hollandse leeuwendaalder uit 1585

17^e eeuw

In de 17e eeuw was de koers van de rijksdaalder tot ca 50 stuiver was opgelopen. Aanleiding om in verschillende provincies en steden lichtere munten van 30 stuiver uit te geven, die opnieuw de naam daalder kregen. Dit gebeurde eerst alleen in Zeeland in 1602 en door Friesland in 1617.

Verder vond dit op veel grotere schaal plaats in de periode 1676-1693 (in Nijmegen ook nog 1703-1704). Hierbij nam opnieuw Zeeland het initiatief, gevolgd door alle gewesten behalve Holland en door een aantal steden. Van Zeeland en enkele steden zijn ook dubbele daalders bekend.

Bij de hervorming van het muntwezen in 1692/94 werd de verdere aanmaak van deze provinciale en stedelijke daalders verboden en een daalder aan de reeks van de nieuwe generaliteitsmunten van 3, 1 en ½ gulden toegevoegd; tot aanmuntung hiervan is het echter nauwelijks gekomen. De voorhanden daalders bleven tot 1847 in omloop en het woord leeft als aanduiding van 1½ gulden nog steeds voort, bijvoorbeeld in de slogan "op de markt is je gulden een daalder waard".

In de Zuidelijke Nederlanden voerde het bisdom Luik in 1611 ook een munt van 30 stuiver in: de FERDINANDUSDAALDER.

Nederlandse leeuwendaalders waren in de 17de eeuw populair in de Britse kolonies in Noord-Amerika; mede onder invloed daarvan is ten slotte eind 18de eeuw de dollar, verdeeld in 100 cent, de officiële munt van de toen zelfstandige VS geworden.

De oudste daalders waren zware zilveren munten van goede kwaliteit. Al in de 16de eeuw had de Nederlandse daalder een waarde van dertig stuivers, die in de waarde van 1,5 gulden tot op heden is gehandhaafd.

Groningse rijksdaalder uit 1602

Obool

Klassieke oudheid

Tijdens de Griekse en Romeinse periode de benaming voor een munt ter waarde van 1/6 drachme. Oorspronkelijk werden obolen, alsook de onderdelen en de veelvouden ervan, in zilver geslagen, maar sinds de 3e eeuw v.Chr. komen ze ook in brons voor. Het gewicht verschilt naargelang de gebruikte muntstandaard. Onder andere op bronzen munten van Metapontum en Chios (deze laatste dateren uit de keizertijd) wordt deze muntnaam voluit vermeld.

De Griekse term voor obool is obolos, afgeleid van obeliskos of obelos = braadspit. IJzeren braadspitten werden oorspronkelijk in de Griekse wereld als betaalmiddel gebruikt, in het bijzonder te Sparta, Byzantium en Thebe, op sommige plaatsen zelfs tot in de 4e eeuw v.Chr. Er bestond ook een DIOBOOL en HEMIOBOOL Griekse muntslag.

Middeleeuwen: halve penning

In de Middeleeuwen de benaming voor de halve penning (Lat: obolus), als muntsoort ingevoerd tijdens de regering van Lodewijk de Vrome (814-840); penning, muntnaam. Naast ronde munten ter waarde van één obool, circuleerden er in Engeland sinds het midden van de 9e eeuw met een beitel gehalveerde penningen als obool. In de Nederlanden zijn obolen geslagen van de 10e tot het einde van de 13e eeuw; daarna bleef de obool nog lang in gebruik als boekhoudkundige term, afgekort: ob. In Frankrijk werd de obool ook maille genoemd.

Penning

De penning (Latijn: DENARIUS) is een historische munteenheid die gangbaar was in vele Europese landen vanaf de vroege middeleeuwen tot ver in de 18e eeuw. In de vroege middeleeuwen was het gedurende lange tijd zelfs de enige omloopmunt.

De herkomst van het woord penning is duister, afgezien van het algemeen Germaanse achtervoegsel -ing (vergelijk schelling).

Karolingische penning of denarius, zilver, Lodewijk de Vrome, z.j. (813–840).

Karolingisch muntsysteem – penning, denarius, Pfennig, penny

De zilveren penning of denarius werd als munteenheid geïntroduceerd in het midden van de achtste eeuw, onder de hofmeier Pepijn de Korte, de vader van Karel de Grote. Deze penning of denarius maakte deel uit van een nieuw Karolingisch muntsysteem gebaseerd op het pond. 1 pond was daarbij gelijk aan 20 solidi. 1 solidus – vanwege goudschaarste werd deze niet aangemunt – was op zijn beurt 12 denarii waard. De denarius, genoemd naar het antieke Romeinse zilverstuk van die naam, werd in Germaanstalige streken penning genoemd.

De slechts 1,2 gram wegende zilveren denarius of penning was de eenheidsmunt in het Frankische Rijk en de enige omloopmunt. In Engeland werd de penning nagevolgd door koning Offa van Mercia omstreeks 785. In de Lage Landen was Dorestad één van de voorname muntplaatsen in het Rijk.

Bisdom Utrecht, bisschop Bernold, zilveren penning of denarius met portret van de Deventer stadseilige Lebuïnus z.j. (geslagen te Deventer 1046-1054).

Obool, halve penning

Sporadisch werd in het Karolingische Rijk de halve penning of obool aangemunt. Meestal kon men echter zonder; als men in die dagen met een halve penning wilde betalen knipte men een penning eenvoudigweg doormidden. Gehalveerde penningen duiken nog dikwijls op in bodenvondsten.

Zie verder bij Obool.

Middeleeuwen

Zilveren penning of denarius (diameter 13 mm) van Hendrik van Vianden als bisschop van Utrecht, geslagen kort na 1250, muntplaats Deventer.

Na het uiteenvallen van het Karolingische rijk gingen vele vorsten en steden op eigen houtje penningen slaan. Zo bleef de penning de standaardmunt, zij het dat gewichten en gehalten uiteen begonnen te lopen. Eeuwenlang bleef de penning het enige muntstuk in omloop, een zilverstukje dat vanwege inflatie en stijging van de zilverprijs almaar kleiner werd. Pas in de loop van de 13e en 14e eeuw, toen mede dankzij de kruistochten en verbeterde mijnbouwtechnieken meer edelmetaal beschikbaar kwam, doken veelvoud van de penning op zoals de zilveren groot van 8 penningen en de dubbele groot of stuiver van 16 penningen. Vanaf toen raakte de penning vanwege de geringe waarde in onbruik als fysieke munt.

17e eeuw en daarna

Begin 17e eeuw verscheen in de Noordelijke Nederlanden de penning nog een enkele maal als fysieke munt: een klein koperstukje ter waarde van een halve duit of 1/16 stuiver.] Daarna werd de penning een rekeneenheid die nog tot ver in de 18e eeuw gangbaar bleef en zelfs nog voorkwam in de eerste Muntwet van het Koninkrijk der Nederlanden van 1816: 1 gulden = 20 stuivers = 320 penningen.

De penning bleef zowel de rekeneenheid (1/240 pond, soms 1/144 mark) als de naam voor de kleinste munt in de reeks (bijvoorbeeld 1/8 groot in Holland). In de Nederlanden zijn penningen in zilver geslagen tot in de 16e eeuw en toen vervangen door koperen munten.

In de 17e eeuw werd in de Noordelijke Nederlanden de duit van 2 penning de kleinste geslagen munt, waardoor daar de penning alleen nog bleef bestaan als rekeneenheid tot aan de invoering van het decimale stelsel. In de Zuidelijke Nederlanden bleef de penning de rekeneenheid voor 1/12 groot, penningen werden nog geslagen tot 1611.

Schelling

Een schelling is een oude zilveren Nederlandse munt die een waarde had van zes stuivers en in Vlaanderen van twaalf groten of één twintigste van één livre.

De schelling is al zeer oud en men gaat ervan uit dat deze afstamt van de Romeinse gouden solidus. De Germaanse volkeren gaven deze munt een eigen naam: Gotisch SKILLIGGS, Oudnoords skillingr, Oudengels Scilling en Oudhoogduits SCHILLING, gebaseerd op een werkwoord dat "snijden" of "verdelen" betekent, vgl. het Nederlandse woord "schillen".

In de vroege middeleeuwen werd de schelling (SOLIDUS) vanwege goudschaarste een rekenmunt en maakte hij deel uit van het Karolingische muntsysteem, waarbij een 1 Karolingisch zilverpond (406½ g) gelijk was aan twintig schellingen (solidi) of 240 penningen (denarii). De Britse shilling was tot 1970 een officiële munt en de Oostenrijkse schilling heeft nog tot aan de invoering van de euro in 2001 als standaardmunteenheid dienst edaan.

Snaphaan- en arendschellingen

De eerste schelling die in de Nederlanden werd geslagen was de Gelderse 'snaphaan' van de Gelderse hertog Karel van Egmond in 1509, met de waarde van zes stuivers. Het was de eerste grote zilvermunt, die spoedig werd gevolgd door de Deventer arendschelling van 1523. Daarna verdween de schelling voor meerdere decennia uit productie.

In de Republiek der Nederlanden werden vanaf 1581 opnieuw schellingen geslagen met een waarde van zes stuivers. Er waren in diverse provincies verschillende typen in omloop: ridderschellingen, arendschellingen, roos- hoedjes- en snaphaanschellingen. De snaphaanschelling was het eerste type schelling, geïntroduceerd door Gelderland, op basis van de hiervoor genoemde door Gelre geslagen snaphaan. Vanaf 1595 begon Kampen met een eigen type schelling dat de rijksadelaar en de keizersnaam weergaf: de arendschelling. Al spoedig volgden Nijmegen, Zwolle en Friesland. Deze schelling bleef beperkt tot Oost-Nederland, maar was ook in het Duitse achterland geliefd. Arendschellingen waren nog lang populair als "bakerschellingen". De voor zijn waarde grote schelling was bij uitstek geschikt als gift bij kraamvisites om zo "een bakers hand behoorlijk te vullen".

Arendschelling van zes stuivers, zilver, geslagen te Kampen ca. 1595.

Rooschelling

In 1601 werd de Arendschelling door de rooschelling opgevolgd. Deze schelling, ingevoerd door de provincie Holland in 1601, dankte zijn naam aan een roosje in het midden van een gebloemd kruis op de keerzijde van de munt. In datzelfde jaar werd het Hollandse initiatief gevolgd door de provincies Gelderland, Overijssel, Utrecht en Zeeland, het landschap West-Friesland en de stad Deventer. In Holland bleef de aanmuntung van de rooschelling tot 1601 beperkt. In West-Friesland werd de rooschelling – zij het sporadisch – nog tot 1683 aangemunt. Evenals de arendschelling bevatte de rooschelling geen waarde aanduiding.

Rooschelling van West-Friesland, zilver, 1601, geslagen te Hoorn.

Hoedjesschelling

In de 17e eeuw werd in Zeeland een schelling geslagen die met name voor de handel op de Oost werd gebruikt. Deze munt werd hoedjesschelling genoemd vanwege de keerzijde van de munt met daarop een leeuw die een speer vasthield met op de punt een vrijheidshoed. Deze schellingen werden bijna uitsluitend geslagen voor de V.O.C.

Hoedjesschelling van Zeeland, zilver, 1731, geslagen te Middelburg. De keerzijde toont een liggende leeuw die een speer vasthoudt met daarop een vrijheidshoed.

Scheepjesschelling

Op 9 november 1670 besloten de Staten van Holland tot een sanering, omdat er inmiddels te veel minderwaardige schellingen in omloop waren. De Statenvergadering besloot tot aanmunting van een schelling van betere kwaliteit, met op de voorzijde het provinciewapen en op de keerzijde een "een gemonteerd schip van oorlog". Men wilde met deze nieuwe schelling de status van de Republiek als zeevarende mogendheid benadrukken. Het ontwerp van het stempel was van Daniël Drappentier. Deze schelling met een zilveragehalte van 583/1000, al gauw SCHEEPJESSCHELLING genoemd, werd een succes omdat deze ook internationaal breed ingang vond en bovendien in de handel op de Oost zeer gewild bleek. Over de scheepjesschellingen ging het volksverhaal dat zij geslagen waren ter ere van de verovering van de Spaanse Zilvervloot. Dat was ongeloofwaardig, daar dat wapenfeit al meer dan 40 jaar voor de eerst geslagen scheepjesschelling had plaatsgevonden.[2] In de loop van de 18e eeuw gingen ook Utrecht, Zeeland en Gelderland, zij het aarzelend, over op aanmunting van de SCHEEPJESSCHELLING.

Scheepjesschelling van Zeeland, zilver, 1774, geslagen te Middelburg.

Rijderschelling

In 1671 kreeg de Utrechtse muntmeester Adriaen van de Heyden toestemming van de Generaliteit om voor 100.000 gulden aan schellingen te slaan van een nieuw type: "Een heraut rijdende te paart met een zwaardt in de handen". Na vertraging vanwege het rampjaar 1672 ging in 1675 de Munt te Utrecht van start met deze rijderschelling. Al snel volgden Gelderland, Friesland, Overijssel, Groningen en de rijkssteden Deventer, Kampen, Zwolle, Zutphen en Nijmegen. Hoewel alle muntmeesters zich moesten houden aan de Hollandse muntvoet, werd daar al gauw de hand mee gelicht.

Door hun te lage gewicht werden deze rijderschellingen dus tegen een te hoge koers uitgegeven. Daardoor waren ze onbruikbaar voor de buitenlandse handel en enkel van nut voor binnenlands betalingsverkeer. In 1692 werd daarom besloten te stoppen met aanmunting van rijderschellingen. De schellingen van voor 1685 werden gewogen en kregen een kloppijlenbundel als het gewicht voldoende was. De ongeklopte rijderschellingen van na 1685 werden afgewaardeerd naar 5½ stuiver en stonden sindsdien bekend als "zesthalf".

Rijderschellingen bleven ook na de Franse tijd in gebruik. Pas bij de geldsanering onder koning Willem II in de jaren 1845-1849 werden de laatste schellingen ingeleverd, waarvan vele na ca. 160 jaar in omloop tot volledig gladde muntplaatjes waren afgesleten.

Stuiver

Een stuiver is een voormalig Nederlands muntstuk met een waarde van 1/20 gulden. Deze waardeverhouding bestaat sinds de invoering van de carolusgulden en de stuiver door Keizer Karel V in 1521. De oudste bekende vermelding van de stuiver als muntstuk dateert echter van 1404. Volgens het Meertens Instituut is het woord ouder, er bestaat een vermelding in een geschrift uit 1404: stuyversbroet voor 'een brood van een stuiver'. Etymologen leggen daarom een verband met het oude Duitse Stüber, dat oorspronkelijk 'afgeknot stuk' betekende.

Stuivers werden in de Nederlandse koloniën, maar ook in meerdere Europese landen, gemunt en gebruikt. In Duitsland was STÜBER of STÜVER de naam van een kleine bronzen munt uit de 15e-19e eeuw, die eeuwenlang vooral in het Bergse Land in omloop was. In het Franse taalgebied was de patard in omloop, die met de stuiver vergelijkbaar was. Nadat de Nederlandse kolonie van Ceylon door de Engelsen was overgenomen werd daar van 1801 tot 1821 een munt geslagen die 'STIVER' heette en als vervanging van de Oost-Indische stuiver fungeerde. Eenzelfde proces veroorzaakte invoering van de 'stiver' in Demerara-Essequibo, later bekend als Brits-Guiana. Daar werd de munt geslagen tussen 1809 en 1835.

Provinciale zilveren stuiver van Gelderland uit 1785. Vanwege de pijlenbundel op de voorzijde werd dit type stuiver doorgaans "BEZEMSTUIVER" genoemd.

Nederland: guldens, stuivers en penningen

De stuiver was oorspronkelijk onderverdeeld in 8 duiten of in 16 penningen. Voor 1816 werd in de Republiek der Verenigde Nederlanden gerekend met guldens, stuivers en penningen. Een (Carolus)gulden bestond uit 20 stuivers en een stuiver uit 16 penningen. In Nederlandse teksten van vóór 1816 vindt men dus wel bedragen als f 10-12-4, ofwel 10 gulden, 12 stuivers en 4 penningen.

1 gulden = 28 stuivers

Philips de Goede besloot in de vijftiende eeuw dat in de Nederlandse provincies de gulden als basismunt moet worden gehanteerd. Op dat moment is de waarde circa 21 stuivers. In 1526 besluit men dat de bedragen uitsluitend moeten worden geformuleerd in carolusgulden. Welke zijn vernoemd naar keizer Karel V. Deze carolusgulden hadden een waarde van 20 stuivers. Hierdoor ontwikkelt de gulden zich tot een vast rekeneenheid. In 1543 slaat men voor het eerst een zilveren gulden variant.

Tijdens de tachtigjarige oorlog komt het muntrecht in handen van de provincies. Rond het jaar 1600 beginnen verschillende provincies met het slaan en uitgeven van grote zilverstukken ter waarde van 28 stuivers. Deze gulden munt heet ook wel het achtentwintigstuiverstuk of florijn.

De 'piek': 1 gulden = 20 stuivers

Aan het einde van de zeventiende eeuw zijn er veel problemen op monetair vlak. Dit leidt in de geschiedenis altijd tot hervormingen. De Staten-Generaal besluit uiteindelijk in 1664 tot het invoeren van de nieuwe gulden. Een gulden van 20 stuivers als gebruikelijke munt. Vergelijkbaar met 1 euro. Op de voorzijde staat de Nederlandse maagd met een speer. Het is de spitse speer waar de benaming 'piek' voor gulden vandaan komt.

Na de invoering van het decimale stelsel in Nederland aan het begin van de 19e eeuw werd de stuiver officieel vervangen door een muntje met een waarde-opdruk van 5 cent. In de volksmond bleef dit muntje de naam stuiver dragen. f 10-12-4 komt overeen met 10,6125 gulden in ons huidige decimale stelsel.

Toen men onder koning Willem III munten van hogere kwaliteit zilver ging slaan, werd de stuiver zeer klein: ongeveer een millimeter kleiner dan een dubbeltje en veel platter. Het gehalte lag toen op 640/1000 en onder Willem I 569/1000. Doordat de munten van hoogwaardig zilver meer onderhevig waren aan slijtage, werden deze zilveren stuivers zo kwetsbaar, dat men begin twintigste eeuw besloot stuivers in nikkel te gaan slaan. Deze bleken in de praktijk te veel op kwartjes te lijken, waardoor voor dit type stuivers de naam 'avondkwartje' ontstond. De uiteindelijke oplossing bestond uit een vierkante stuiver met afgeronde hoeken, zonder wapen of kop, maar met een bloem op de voorzijde. Ook de zinken stuivers tijdens de Duitse bezetting waren vierkant.

Na de Tweede Wereldoorlog, vanaf 1948, werden stuivers in brons gemunt en waren ze weer rond.

Franse tijd

In 1806 werd Lodewijk Napoleon koning van Holland. Lodewijk Napoleon begon het Hollands bestuur te centraliseren en te moderniseren. Hij voerde de burgerlijke stand, het kadaster, een nieuw Wetboek van Strafrecht, een nieuw Burgerlijk Wetboek en nieuwe belastingwetten in. Daarnaast voerde hij ook een nieuwe munt in. Toen hij echter in 1810 werd teruggefloten door zijn broer Napoleon Bonaparte en Nederland werd ingelijfd bij Frankrijk, werd de Franse Franc het wettige betaalmiddel. Deze munt hield niet lang stand in Nederland en al in 1825 was de Franse Franc geen wettig betaalmiddel meer, maar maakte de gulden opnieuw een opmars.

De Muntwet van 1816

Op 18 september 1816 werd een muntwet aangenomen waarmee de onderverdeling van de gulden in 100 cent werd vastgelegd. Hiermee werd het decimale muntstelsel in Nederland ingevoerd met een onderverdeling in centen, dubbeltjes, kwartjes, guldens en rijksdaalders en tientjes.

Vanaf 1817 (koning Willem I) tot 2002 (invoering euro) heeft elke Nederlandse vorst of vorstin één of meer 'eigen' guldens gekregen, met kop, omcirkeld door de tekst 'koning(in) der Nederlanden'. Ook werd in 1818 het kantschrift 'God zij met ons' ingevoerd.

Het muntteken

Tot 1830 werden de gulden in twee plaatsen geslagen: in Utrecht en in Brussel. Dat werd ook aangegeven op de munt, op de munten van Brussel stonden een B en die van Utrecht de Mercuriusstaf. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden in opdracht van de Nederlandse regering in ballingschap ook nog munten in de Amerikaanse steden Philadelphia, San Francisco en Denver geslagen om de omloop na de oorlog op gang te kunnen houden. De hier geslagen munten dragen de tekens P en D.

De waarde van de gulden is in het verleden uitgedrukt in goud en/of zilver in de munt. Van 1816 tot 1847 kende Nederland de dubbele standaard (goud en zilver). Tijdens deze periode werd internationaal de waarde gerelateerd aan het zilveragehalte van de gulden.

Tussen 1850 en 1873-1875 (overgangperiode) hanteerde men de zilveren standaard; hierna ging men onder invloed van de landen om ons heen over op de gouden standaard, tot 1936.

Bijlage 1. Namen van munten

Arendrijksdaalder

Naam voor rijksdaalders waarop de afbeelding van de rijksadelaar aangeeft dat de munt de standaard van het Duitse Rijk heeft.

Arendschelling

Schelling van de Overijsselse steden met een afbeelding van de Duitse rijksadelaar.

Botdrager

Zilveren munt ter waarde van twee groot, in 1389 in Vlaanderen voor het eerst geslagen.

Carolusgulden

Gouden en zilveren munten van Karel V, die bij eerste uitgifte - goud in 1521, zilver in 1540 - een waarde van 20 stuiver hadden.

Clemmergulden

Gouden munt van Karel van Egmond, de laatste hertog van Gelre (1492-1543), zo genoemd naar de klimmende leeuwen in het hertogelijk wapen, dat op de ene zijde is afgebeeld DAALDER van de Duitse thaler afgeleide naam voor grote zilveren munten; sinds ca 1560 in gebruik voor zilveren munten ter waarde van dertig stuivers.

Denarius

Latijnse benaming (in het Nederlands: PENNING) voor een zilveren munt, waarvan het gehalte geleidelijk steeds lager werd totdat in de 16de eeuw puur koperen exemplaren werden gemaakt; van de 8ste tot de 13de eeuw vrijwel de enige denominatie die in omloop was; numismaten gebruiken altijd de benaming denarius om verwarring met de huidige betekenis van het woord penning - een kunst- of siervoorwerp zonder de functie van betaalmiddel - te voorkomen.

Dubbeltje

Sinds de 17de eeuw de gebruikelijke naam voor een DUBBELE STUIVER.

Duit

Benaming voor munten ter waarde van 1/8 stuiver, na 1573 in koper geslagen; in de tijd van de Republiek de kleinste munteenheid.

Dukaat

Gouden munt met aan een zijde een afbeelding van een staande ridder; sinds 1586 het belangrijkste goudstuk van de Republiek.

Dukaat

Zilveren munt ter waarde van 2 ½ gulden, sinds 1659 geslagen, die wegens de waarde meestal rijksdaalder werd genoemd; de koers van de Zeeuwse dukaten lag sinds 1672 twee stuivers hoger.

Dukaton zilveren munt van 3 gulden, geslagen in de Zuidelijke Nederlanden; de zilveren rijder uit de Noordelijke Nederlanden had dezelfde waarde en werd daarom ook wel dukaton genoemd.

Flabbe

Groningse munt van 4 stuivers.

Florijn

Ten tijde van de Republiek naam voor een zilveren munt met een waarde van 28 stuivers; daarnaast in gebruik als aanduiding voor guldens in de afkorting fl. en als rekeneenheid.

Gosseler

Overijsselse stuiver.

Gouden cavalier

Gouden munt met afbeelding van een ruiter, in 1360 in Frankrijk voor het eerst geslagen, daarna in de Nederlanden nagevolgd.

Gouden lam

Gouden munt met afbeelding van het Lam Gods, in 1355 in Frankrijk voor het eerst geslagen, daarna in de Nederlanden nagevolgd.

Gouden leeuw

Gouden munt met afbeelding van een leeuw, in 1365 voor het eerst in Vlaanderen geslagen; ook naam voor een gouden munt met afbeelding van een vorst op troon met een leeuw aan de voeten, in Frankrijk voor het eerst geslagen onder koning Philips VI en daarna in de Nederlanden nagevolgd.

Gouden rijder

Gouden munt met de afbeelding van een ruiter, in de Nederlanden geslagen sinds de muntregeling van 1433 van Philips de Goede; bij de muntregeling van 1606 vastgesteld op een waarde van 10 gulden en 2 stuiver; van 1749 tot 1764 uitgegeven tegen een koers van 14 gulden.

Gouden schild

Gouden munt met afbeelding van een vorst op een troon met een wapenschild in de hand, in 1337 in Frankrijk voor het eerst geslagen, daarna in de Nederlanden nagevolgd.

Goudgulden

Oorspronkelijk betekende de aanduiding gulden dat een munt van goud was gemaakt; de samen-trekking goudgulden kwam in gebruik toen rond 1500 grote zilverstukken in omloop kwamen met dezelfde waarde als de eerdere gouden munten.

Griffioen

Zilveren munt met afbeelding van een griffioen, in de Bourgondische gewesten ten tijde van Philips de Schone geslagen.

Groot

Sinds de 13de eeuw naam voor grote zilverstukken; sinds de 15de eeuw zilveren munt ter waarde van een halve stuiver.

Hoedjesschelling

Zeeuwse zilveren munt met een waarde van zes stuiver met op de voorzijde een liggende leeuw die de vrijheidshoed vasthoudt.

Jager

Gronings TWEESTUIVERSTUK.

Knapkoek

Munt met een afbeelding van een staande bisschop.

Klinkert

naam voor het gouden schild van Willem IV, graaf van Holland (1404-1417).

Korte

Vlaams zilveren muntje ter waarde van 2 mijten; na 1543 van koper.

Kruisrijksdaalder.

Zilveren munt waarop het Bourgondische kruis van knoestige stokken.

Kwartje

Gebruikelijke naam voor de in 1816 ingevoerde munt ter waarde van een kwart gulden = 25 cent.

Leeuwendaalder

Zilveren munt ter waarde van 38, later 40, en na 1659, 42 stuiver, waarop de Hollandse leeuw is afgedaald, sinds 1575 geslagen; in de 17de eeuw vooral in gebruik als munt voor export.

Leeuwengroot

Zilveren munt ter waarde van 1 groot waarop een klimmende leeuw is afgebeeld, in 1337 in Vlaanderen voor het eerst geslagen, daarna nagevolgd.

Mijt

Kleinste Vlaamse munteenheid, ter waarde van 1/24 groot.

Negotiepenning

Gouden stuk geslagen tussen 1848 en 1853 en bedoeld voor de internationale handel, met portret van Willem III en vermelding van het gewicht en gehalte, beide gelijk aan die van het gouden tientje; geen wettig betaalmiddel.

Nobel

Gouden munt met de afbeelding van een schip, voor het eerst geslagen in Engeland onder Edward III (1327-1377), daarna veelvuldig nagebootst, vooral het lichtere type dat onder Hendrik IV (1422-1465) in omloop kwam.

Oort

Muntje ter waarde van 1/4 stuiver, na ca 1575 meestal van kope.r

Peerdeke

Zilveren munt ter waarde van 1 1/4 stuiver.

Bijlage 2. Muntkundige termen

Denominatie

Munt van een bepaalde waarde, een zekere plaats in een serie innemend.

Emissie

Uitgifte van een munt of een reeks munten.

Intrinsieke waarde

Waarde van het materiaal dat in een munt is gebruikt; in de tijd dat munten vrijwel volledig uit goud of zilver bestonden, was de intrinsieke waarde van een munt afhankelijk van de dagprijs van goud en zilver.

Kleingeld

Munten van lage waarde; pasmunt.

Muntheer

De houder van het muntrecht.

Munthuis

Inrichting waar muntproductie plaatsvindt.

Muntmeester

Directeur van een munthuis, meestal een vrije ondernemer, die volgens de voorschriften de door het publiek gewenste muntsoorten maakt; voor de gebruikmaking van het muntrecht draagt de muntmeester een vergoeding af aan de muntheer, de zogenoemde sleischat; uit het verschil tussen de intrinsieke en nominale waarde van munten betaalt de muntmeester sleischat, arbeidsloon en verdere productiekosten - wat overblijft, is zijn winst

Muntmeesterteken

Merkteken.(t je) dat aangeeft onder welke muntmeester een munt is geslagen.

Muntrecht

Het recht om munt te laten slaan; in de Nederlanden was dit recht oorspronkelijk voorbehouden aan de Duitse keizer (en de Franse koning), uit wiens handen het geleidelijk overging naar lagere vorsten en steden.

Muntteken

Merkteken dat aangeeft in welk munthuis een munt is geslagen.

Muntvoet

De hoeveelheid edelmetaal in een munt en het gewicht van een munt worden wettelijk vastgelegd in de muntvoet; ook de verhouding tussen de intrinsieke waarde en de koers van een munt, dat wil zeggen de waarde in het ruilverkeer, wordt muntvoet genoemd

Nominale waarde

Door de overheid vastgestelde waarde van een munt, vrijwel altijd hoger dan de intrinsieke waarde; de overheid kan de nominale waarde hoger stellen omdat gemunt geld van gegarandeerd gehalte en gewicht is en daardoor gemakkelijker in het gebruik dan ongemunt edelmetaal.

Numismatiek

Munt- en penningkunde

Pasmunt

Munten van kleine denominatie; hoewel pasmunten wettige betaalmiddelen zijn, mogen grote betalingen in pasmunt worden geweigerd.

Piedfort

Munt van groter gewicht - meestal het dubbele maar ook wel een veelvoud - dan de muntvoet voorschrijft; voornamelijk in gebruik als relatiegeschenk.

Potmunt

Munt die in de eerste plaats wordt geslagen om te worden bewaard in spaarpot of kluis, of als souvenir

Proefslag

Bij de aanmaak van een nieuw type munt worden eerst speciale exemplaren gemaakt die bedoeld zijn om aan de autoriteiten ter beoordeling.

Rijder

Zilveren munt ter waarde van 63 stuiver met de afbeelding van een ridder te paard, sinds 1659 geslagen

Rijderschelling

Zilveren munt ter waarde van zes stuiver met op een zijde een afbeelding van een ridder te paard, geslagen sinds 1671 *rijksdaalder*, Nederlandse in de Republiek zilveren munt ter waarde van achtereenvolgens 47 stuivers (1606), 50 stuivers, 52 stuivers (1659), met aan de ene zijde een borstbeeld met lauwerkrans en aan de andere zijde het gekroonde wapen (leeuw met pijlenbundel) van de Staten Generaal

Rooschelling

Zilveren munt ter waarde van zes stuiver met op de keerzijde een rijk versierd kruis, sinds 1601 geslagen

Rozenobel

Nederlandse naam voor een Engelse gouden munt met een afbeelding van een schip met een roos op de boord, tussen 1465 en 1625 geslagen; tussen 1579 en 1602 in Nederland veelvuldig geïmiteerd

Scheepjesschelling

Zilveren munt ter waarde van zes stuiver met op een zijde een oorlogsschip, tussen 1670 en 1794 geslagen

Schelling

Ten tijde van de Republiek een zilveren munt ter waarde van zes stuivers.

Snaphaan

Munt met afbeelding van een ridder te paard, voor het eerst geslagen door Karel van Egmond, hertog van Gelre (1492-1543); de munt werd zo genoemd omdat de ridder deed denken aan een roofridder, een snaphaan

Snaphaan schelling

Zilveren munt ter waarde van zes stuivers met op een zijde afbeelding van een ridder te paard, tussen 1581 en 1623 geslagen

Statendaalder

Zilveren munt ter waarde van 30 stuiver tussen 1577 en 1599 in alle Nederlandse gewesten behalve Holland geslagen, in opdracht van de Staten Generaal maar op naam van Philips II.

Sterling

Zilveren munt, navolging van de Engelse penny, ter waarde van 1/3 groot, geslagen in 13de en 14de eeuw

St Jansdaalder

Zilveren munt met een afbeelding van Johannes de Doper

St Jansgulden

gouden munt met een afbeelding van Johannes de Doper St *Philippusgulden* gouden munt ter waarde van 25 stuiver met afbeelding van St. Philippus, geslagen tussen 1496-1520

Stoter

Andere naam voor de 1/20 Philipsdaalder en de 1/20 Leicesterreaal.

Stuiver

Sinds de 15de eeuw in gebruik als benaming voor het grootste zilverstuk dat toen in omloop was; sindsdien en tot 1816 de basis van het Nederlandse muntstelsel, waarin de waarde van alle andere munten werd uitgedrukt.

Tourse groot

Groot met op een zijde de afbeelding van een kasteel, oorspronkelijk van het kasteel te Tours; veel geïmiteerd in de Nederlanden.

Bijlage 3. Lijst van oude muntsoorten in de Lage Landen

De lijst van oude muntsoorten geeft een overzicht van oude, niet meer courante muntsoorten die in de Lage Landen zijn gebruikt als betaalmiddel of als rekenmunt hebben gediend.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_muntsoorten_in_de_Lage_Landen

Achtentwintig	Langrok
Albus	Leeuwendaalder
Arnhemse gulden	Livre of Libra
Arnoldusgulden	Louis d'or
Beijersgulden	Maille
Belga	Mark
Blank	Mijt
Botdrager	Mottoen
Botje (munt) (botgen, butken)	Mouton
Braamse	Negenmanneke
Braspenning	Nederlandse rijksdaalder
Carolusgulden	Nobel (munt)
Cavalier	Obool
Cent	Oortje (munt)
Centime	Patagon
Cromstaert	Peerdeken
Daalder	Penning (muntsoort)
Denarie	Plak
Drieguldenstuk	Pistool
Dubbeltje	Postulaatsgulden
Ducaton	Prinsendaalder
Dukaat	Regenboogshoteltje
Duit	Rijder
Écu	Rijksdaalder
Flabbe	Rijnse gulden
Florijn	Rozenobel
Belgische frank	Sceatta
Luxemburgse frank	Schelling
Gosseler	Schild
Groot	Snaphaan
Gouden leeuw	Solidus (Sou)
Gouden rijder	Spaanse mat
Gouden schild	Sprenger
Goudgulden	Stoter
Gulden	Stuiver
Halfje	Tienguldenstuk
Halve gulden	Tournooise
Hollandse pond	Vierduitstuk
Hornsche gulden	Vierlander
Jager	Vijfguldenstuk
Jangelaar	Vlaamse (vleemsche)
Karolusgulden	Vlaamse pond
Klapmuts	Vlieger
Kopken	Vuurijzer (munt)
Korte (munt)	Witte
Kromstaart	Zilveren rijder
Kwartje	Zilveren vijftigje

Tijdlijn Nederlandse Geschiedenis

13^e eeuw

Ca. 1200 – Grosso, Groot, Groat, Groschen (Venetië)

De groot (Engels: Groat, Italiaans: Grosso) was oorspronkelijk een Venetiaanse munt (ca. 1200). Door de transcontinentale handel raakte de groot ook in Frankrijk en Vlaanderen in gebruik. De originele Franse groot werd in de 13e eeuw voor het eerst geslagen en had een waarde van 12 zwarte Tournooisen (denier tournois). Oorspronkelijk grote Tournooise genoemd, kregen deze munten al snel de naam groot. In Duitstalig gebieden werden ze Groschen genoemd.

1247 - Willem II van Holland wordt tot Rooms koning gekozen. In 1256 zou hij zelfs tot keizer gekroond

1269 - Beatrix van Valkenburg, dochter van Dirk II van Valkenburg, treedt in het huwelijk met Richard van Cornwall en wordt daarmee koningin-gemaal van het Heilige Roomse Rijk.

1281 - Jan van Persijn verkoopt dit jaar of twee jaar later Waterland aan graaf Floris V, West-Friesland wordt na een eeuwenlange strijd in 1297 definitief onderworpen.

1288 - Met de Slag bij Woeringen is de Limburgse Successieoorlog beslist in het voordeel van Jan I van Brabant. In plaats van een machtige personele unie van Gelre en Limburg, die de oostwaartse expansie van Brabant zou verhinderen, heeft Brabant nu de al lang gewilde landweg van de kust naar Keulen.

1296 - Floris V wordt door ontevreden edelen vermoord. Hierop volgt een politiek machtsspel waaruit Jan II van Avesnes als winnaar uitkomt, zodat de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen vanaf 1299 in een personele unie zijn verenigd.

1252	gouden florijn (fiorino d'oro)	Florence	1 pond zilver
	Genovino	Genua	3,54 gram fijn goud
1284	gouden dukaat	Venetië	goud

14^e eeuw

1330	ecu, scild, schild	Frankrijk	goud
14 ^e eeuw	florijn van Hertog Jan III	Lage Landen	goud; Brabantse
	Rijnse gulden	Mainz, Trier, Keulen	3,5 gram goud

De groot in Nederland en Vlaanderen

De munt verspreidde zich snel en werd in Noordwest-Europa een van de standaardmunten. Een munt ter waarde van twee groten duikt er op onder Filips de Stoute (1384-1404), de dubbelgroot of specifiek voor Vlaanderen de botdrager.

In Nederland en gedeeltelijk ook in Vlaanderen had één groot de waarde van ½ stuiver.

1303 - Na de Guldensporenslag tegen de Fransen het jaar daarvoor te hebben gewonnen, trekken de Vlamingen op naar Zeeland, in handen van Jan van Avesnes, bondgenoot van Frankrijk en rivaal van de graven van Vlaanderen na de Vlaams-Henegouwse Successieoorlog. Het jaar daarop veroveren ze zelfs bijna geheel Utrecht en Holland. Onder Witte van Haamstede, een bastaard van Floris V, worden de Vlamingen teruggedreven en na de Slag bij Zierikzee worden de Vlamingen definitief teruggeslagen.

1328 - Willem III van Holland weet zich door diplomatie en huwelijkspolitiek in het centrum van de Europese politiek te plaatsen. De man van zijn dochter Margaretha, Lodewijk, wordt gekozen tot keizer van het Heilige Roomse Rijk. Haar zus Filippa huwt met Eduard III van Engeland. Later dat jaar wordt Filips – de broer van Johanna van Valois, de vrouw van Willem – gekroond tot koning van Frankrijk.

1337 - De tussen Frankrijk en Engeland bemiddelende Willem III overlijdt en kort daarna breekt de Honderdjarige Oorlog uit.

1345 - De strijdlustige Willem IV van Holland komt om tijdens de Slag bij Warns. Hij laat geen kinderen na en de door zijn vader gevoerde politiek zorgt er nu voor dat de koningen van Engeland en Frankrijk en de keizer van Duitsland aanspraak kunnen maken op de opvolging. Als opperleenheer beleent keizer Lodewijk zijn vrouw Margaretha, de oudste zus van Willem IV, met de graafschappen.

1346 - Margaretha belast haar dertienjarige zoon Willem V van Holland met het bestuur in Holland en Zeeland. Gezien zijn leeftijd ligt de macht echter nog steeds in handen van Jan van Beaumont. Ondertussen is er nog steeds oorlog met Friesland en Utrecht.

1348 - De Zwarte Dood arriveert in Nederland. De pandemie zorgt voor grote sterfte, hoewel minder dan in omliggende gebieden.

1349 - Margaretha stelt haar zoon aan als graaf en bedingt een uitkering van 15.000 gulden met een jaargeld van 6000 gulden. Gezien de financiële situatie wijzen de steden en edelen dit in maart in Geertruidenberg af, waardoor er niet veel overblijft van het gezag van Willem V. In dit begin van de Hoekse en Kabeljauwse twisten overwegen opstandige edelen het jaar daarop een staatsgreep, maar dit wordt verhinderd door de terugkeer van Margaretha.

1351 - In februari wordt Willem V van Holland ontvoerd en vanuit Aat naar Delft overgebracht. Het komt dat jaar tot zware gevechten, onder andere in de Slag bij Zwartewaal en de belegering van een aantal Hoekse burchten, maar Willem V had aan het einde van het jaar de heerschappij in handen in Holland en Zeeland.

1354 - Willem en Margaretha sluiten vrede. Twee jaar later overlijdt Margaretha en erft Willem ook Henegouwen.

1356 - Na het overlijden van Jan III van Brabant in het jaar daarvoor stellen de Brabantse steden als voorwaarde voor de opvolging door zijn dochter Johanna dat zij de verworven privileges erkent. Dit wordt vastgelegd in de Blijde Inkomst waarin de macht van de vorst beperkt wordt. De opvolging wordt echter betwist, waardoor de Brabantse Successieoorlog uitbreekt.

1378 - **De Nederlandse gulden komt in omloop.**

1385 - Tijdens het Dubbelhuwelijk van Kamerijk laat Filips de Stoute zijn kinderen Margaretha (10) en Jan (13) trouwen met respectievelijk Willem (20) en Margaretha (22), de kinderen van Albrecht van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen.

1396 - In een nieuwe fase van de Fries-Hollandse oorlogen landt graaf Albrecht bij Kuinre en verslaat de Friezen bij Schoterzijl. Twee jaar later onderneemt hij een tweede tocht, die resulteert in de Vrede

van Bolsward (1401). Geheel Friesland wordt onderworpen aan het grafelijk gezag. Na een opstand in 1399 is echter nog slechts Stavoren in Hollandse handen.

15^e eeuw

1433	stuiver = dubbele groot	hertog Filips	zilver, 24 penningen
1466	gouden Andriesgulden	Filips de Goede	= 20 zilveren stuivers
1478	de eerste Hollandse gulden	graaf Willem V	
1494	Philippusgulden (Philips-)	Filips de Schone	= 24 stuivers

Groot, Rijnlandgulden, (Brabantse) stuiver

In de 15e eeuw wordt in de Nederlanden een munthervorming doorgevoerd. De waarde van de dubbelgroot wordt vastgesteld op een twintigste deel van een Rijnlandgulden. In 1496 wordt de laatste enkelgroot geslagen. Rond deze periode komt ook een nieuwe benaming in omloop voor de dubbelgroot, de (Brabantse) stuiver.

1416 - Jacoba van Beieren (1401-1436), gravin van Holland en Zeeland

1417 - Graaf Willem VI van Holland overlijdt en zijn dochter Jacoba van Beieren wordt niet erkend door de Duitse koning Sigismund, maar vooral ook niet door Dordrecht. Jacoba huwt in 1418 haar neef Jan IV van Brabant. Omdat hij zijn financiële verplichtingen niet kan nakomen, verpandt Jan IV het grondgebied van Jacoba voor 12 jaar aan haar vijand Jan van Beieren. Jacoba laat hierop het huwelijk ongeldig verklaren en vertrekt naar Engeland, waar zij in 1422 in het huwelijk treedt met Humphrey van Gloucester.

1428 - Jacoba sluit vrede met Filips van Bourgondië middels de Zoen van Delft. Jacoba blijft in naam nog gravin van Holland, maar moet feitelijk vrijwel alle macht afstaan.

1432 - Frank van Borssele en Jacoba van Beieren treden in het geheim in het huwelijk. Jacoba schendt daarmee de Zoen van Delft. Filips de Goede neemt Frank gevangen en eist dat Jacoba voorgoed van haar titels afstand doet, wat zij in 1433 uiteindelijk doet.

1438 - De strijd tussen Holland, Brabant en Vlaanderen is tot een einde gekomen nu de gewesten onder de Bourgondiërs verenigd zijn. De toenemende Hollandse scheepvaart leidt echter wel tot wrijvingen met de Hanze. Dit leidt tot de Hollands-Wendische Oorlog.

1464 - De Staten-Generaal vergaderen voor de eerste maal om het regentschap te bespreken tijdens de afwezigheid van Filips, maar in 1465 zakt hij weg in seniliteit en zijn zoon Karel neemt vanaf dan de staatszaken waar.

1465 - Adolf van Egmond zet zijn vader af als hertog van Gelre en neemt zijn plaats in. In 1471 neemt zijn vader zijn plaats weer in met de hulp van Karel de Stoute, hoewel deze aanvankelijk zoon tegen vader had opgezet.

1473 - Karel de Stoute wordt hertog van Gelre nadat Arnold van Egmont overlijdt.

1477 - Karel de Stoute sneuvelt in de Slag bij Nancy. Dit veroorzaakt een crisis in het hertogdom. Zijn dochter, Maria van Bourgondië, krijgt financiële en militaire steun van de Staten-Generaal. Op 19 augustus trouwt Maria met Maximiliaan van Habsburg, waardoor de Nederlanden onder het huis Habsburg komen. In september sluit Lodewijk XI van Frankrijk vrede met Maximiliaan.

1479 - Den Haag wordt door Wolfert VI van Borselen en Reynier van Broeckhuysen ingenomen en geplunderd. Wolfert wordt daarom het jaar daarop vervangen als stadhouder van Holland en Zeeland door Joost van Lalaing.

1482 - Maria overlijdt op 25-jarige leeftijd door een val van haar paard. Haar 4-jarige zoontje Filips de Schone volgt haar op, onder het regentschap van zijn vader Maximiliaan. De Staten-Generaal van de Zeventien Provinciën erkennen het regentschap in december, nadat ze Maximiliaan de Vrede van Atrecht met Frankrijk kunnen opdringen.

1483 - Lodewijk XI sterft in augustus en Maximiliaan neemt opnieuw de wapens op. Het graafschap Vlaanderen gaat niet akkoord.

1492 - Karel van Gelre komt met Franse steun succesvol in opstand waardoor Gelre weer onafhankelijk wordt van Habsburg.

1494 - Filips de Schone wordt meerderjarig en landsheer van de Nederlanden.

1496 - Filips de Schone en koning Hendrik VII van Engeland tekenen het Magnus Intercursus waarmee de handelsbetrekkingen tussen de Nederlanden en Engeland hersteld worden.

1498 - Koning Maximiliaan schenkt hertog Albrecht van Saksen het leenheerschap van het oorspronkelijke Friesland als onderpand voor een lening van 300.000 gulden. Hiermee gaat de Friese vrijheid definitief verloren en begint voor Friesland een periode van politieke ondergeschiktheid.

16^e eeuw

1521 groten	gouden carolusgulden	Karel V	= 20 stuivers = 40
1521	reaal		= 70 stuivers
1521	halve reaal		= 35 stuivers
1540	zilveren carolusgulden		= 20 stuivers / 16 penningen
1557	zilveren daalder, Philipsdaalder	Filips II	= 35 stuivers = ½ reaal
1586 gulden	Nederlandse dukaat	Staten Generaal	(Leicester) koers = 5
1586	gouden rozenobel	Staten Generaal	(Leicester)
1586	zilveren daalder	Staten Generaal	(Leicester)
1586	rijksdaalder (Reichsthaler)	Staten Generaal	(Leicester)
1594	tijdelijk aanmuntverbod	Staten Generaal	(prins Maurits)

1500 - Op 24 februari wordt de latere Karel V in Gent geboren, zoon van hertog Filips de Schone en Johanna van Castilië. Albrecht van Saksen wordt door zijn zoon George opgevolgd als heer van Friesland.

1506 - De latere keizer Karel V, amper zes jaar oud, wordt bij het plotselinge overlijden van zijn vader, Filips de Schone, vorst van de Nederlandse gewesten onder regentschap van zijn grootvader,

Maximiliaan I van Oostenrijk. Het regentschap wordt echter uitgeoefend door diens dochter, Margaretha van Oostenrijk die in 1507 landvoogd wordt.

1512 - De Habsburgse bezittingen in de Nederlanden worden samen ingedeeld in de Bourgondische Kreits, een verband van verschillende staatjes binnen het Heilige Roomse Rijk.

1515 - De Saksische hertog George doet zijn aanspraken op Groningen en Friesland voor het geringe bedrag van 100.000 gulden over aan Karel V.

1520 - In Castilië breekt de Opstand van de comunidades uit tegen de uit de Nederlanden afkomstige jonge vorst keizer Karel V, en men roept zijn moeder Johanna uit tot koningin. Karel bezweert het oproer door te beloven zich voorgoed in Spanje te vestigen.

1521 - De Nederlanden raken betrokken bij de Deense Successieoorlogen als Christiaan II van Denemarken steunt komt zoeken bij zijn zwager Karel V. Een jaar later wordt de Sont afgesloten voor Holland, reden waarom Margaretha van Oostenrijk steunt weigert aan Christiaan. De beperkte centrale macht van de Habsburgers blijkt als admiraal Adolf van Bourgondië Margaretha negeert en Christiaan een schip laat uitrusten.

1524 - Friesland erkent Karel V als landsheer.

1528 - Troepen van de Gelderse veldheer Maarten van Rossum plunderen en brandschatten Den Haag. Karel V verkrijgt de macht in Utrecht en benoemt Antoon van Lalaing tot stadhouder.

1530 - Karel V is een jaar lang in de Nederlanden en wil het bestuur van centraliseren. Daarom worden op 1 oktober 1531 de Collaterale Raden opgericht. Deze bestaan uit de Geheime Raad (ambtenaren), de Raad van State (hoge edelen) en de Raad van Financiën. Maria van Hongarije wordt landvoogd der Nederlanden en maakt slechts zelden gebruik van het advies van de hoge edelen.

1535 - De Derde Franse oorlog breekt uit.

1536 - Karel van Gelre sluit zich tijdens de Gravenvete aan bij Christiaan III van Denemarken om zo steun te verkrijgen in zijn Gelderse Oorlogen. In mei 1536 bezet Meindert van Ham Appingedam en trekt met zijn troepen naar Groningen en dreigt Holland binnen te vallen. Groningen, dat tot dan toe Gelderse stadhouders had gehad, liet onder de Deense druk de Friese stadhouder Georg Schenck van Toutenburg binnen zijn muren, waarmee deze stad ook in Habsburgse handen was. Meindert wordt verdreven in de Slag bij Heiligerlee.

1543 - Met het Traktaat van Venlo gaat het hertogdom Gelre over van Willem V van Kleef Karel V en komt een einde aan de Gelderse oorlogen.

1544 - Willem van Nassau erft het prinsdom Orange van zijn neef René van Chalon.

1549 - Karel V bepaalt in een Pragmatieke Sanctie dat de Habsburgse Nederlanden voortaan ondeelbaar zullen zijn en bij overerving over zal gaan binnen de mannelijke en vrouwelijke lijn van zijn familie.

1550 - Karel V vaardigt in de Nederlanden het Bloedplakkaat uit.

1555 - Karel V doet afstand van de regering over de Nederlanden. Zijn zoon Filips wordt Heer der Nederlanden. Karel blijft nog koning van Spanje en Rooms Keizer.

1559 - De Vrede van Cateau-Cambrésis beëindigt de oorlog tussen Frankrijk en Habsburg.

Willem van Oranje wordt stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Filips II geeft de autoriteit over de Nederlanden over aan zijn halfzuster Margaretha van Parma, maar ook kardinaal Granvelle vergroot geleidelijk zijn macht.

1564 - Elizabeth I van Engeland beveelt een uitvoerverbod voor wol naar Holland. Het is het begin van de Engels-Spaanse handelsoorlog.

1565 - Door de Zevenjarige Oorlog tussen Denemarken en Zweden wordt eind april de Sont gesloten. Hoewel deze na twee maanden weer geopend wordt onder druk van Polen – die op dat moment bondgenoot van Denemarken is en de handel op Danzig verstoord ziet – zorgt de mede door speculaties gestegen graanprijs voor een hongersnood.

1566 - 200 lage Nederlandse edelen bieden landvoogdes Margaretha van Parma een petitie aan, het Smeekschrift, een verzoek om verzachting van de geloofsplakaten en beperking van de Inquisitie. Zij stemt toe, maar Filips II niet.

1567 - 22 augustus – Komst van de hertog van Alva met 16.000 soldaten, om de Nederlanden in opdracht van Filips II te straffen voor de Beeldenstorm in 1566 en de opstandigheid in het algemeen. Begin van een schrikbewind. Margaretha van Parma neemt ontslag en vertrekt naar Italië; Alva stelt onmiddellijk een rechtbank in, de Bloedraad.

1568 - Willem van Oranje zet de aanval in met een bevrijdingsleger van huurlingen, het begin van de Tachtigjarige Oorlog. Alva verbant Willem van Oranje en laat achttien Nederlandse edelen in Brussel onthoofden.

1569 - Alva voert de Tiende Penning in.

1572 - Omdat Elizabeth I van Engeland de relatie met Filips II wil verbeteren, moet de geuzenvloot de Engelse havens verlaten. Een van de gevolgen was de verovering van het stadje Den Briel door de watergeuzen. Aan de Eerste Vrije Statenvergadering in Dordrecht nemen twaalf steden deel. Willem van Oranje wordt bevestigd als stadhouder.

1573 - Het Spaanse leger herovert bijna alle steden in Overijssel en Gelderland. Alva wordt op eigen verzoek vervangen door Requesens en verlaat de Nederlanden.

1574 - In de Slag op de Mookerheide leiden de Staatse troepen zware verliezen, waaronder Lodewijk en Hendrik van Nassau, broers van Willem van Oranje.

1577 - In Gent wordt de Calvinistische Republiek uitgeroepen door opstandige ambachtsgilden. Gent krijgt van Willem van Oranje alle privileges terug die men in 1540 na de Gentse Opstand had moeten inleveren.

1584 - Willem van Oranje wordt in de hal van de Prinsenhof in Delft door Balthasar Gerards vermoord.

1585 - Maurits wordt stadhouder van Holland en Zeeland. Na de moord op Willem van Oranje zoeken de Staten Generaal steun bij de koningin van Engeland. Zij weigert een Nederlandse koningstitel, maar zegt haar protectie toe aan de Nederlanden. Als reactie op de Spaanse opmars stuurt Elizabeth I de graaf van Leicester in het geheim met 5000 man de Noordzee over.

1586 - Johan van Oldenbarnevelt wordt landsadvocaat van de Staten van Holland.

1587 - De komst van de graaf van Leicester is geen succes. De graaf blijkt geen goede militaire leider te zijn en verschillende steden gaan voor de opstandelingen verloren. De graaf van Leicester wordt gedwongen de Nederlanden te verlaten.

1590 - De verovering van Breda door Maurits van Nassau met behulp van het turfschip van Breda.

1596 - Johan van Oldenbarnevelt sluit de Triple Alliantie met Engeland en Frankrijk tegen Spanje. Het is de eerste officiële internationale erkenning van de onafhankelijkheid van de Verenigde Provinciën.

1598 - Isabella van Spanje, de dochter van Filips II, huwt Albrecht van Oostenrijk, waarbij Filips de gehele Nederlanden als bruidsschat schenkt. Spanje en Frankrijk sluiten de Vrede van Vervins.

Vrijwel direct na zijn troonsbestijging breekt Filips III met de praktijk dat de opstandelingen in de Noordelijke Nederlanden handel drijven met de Spanjaarden om de oorlog te betalen.

17^e eeuw

1606	nieuwe muntordonnatie	uniforme munten, waarden en wisselkoersen
	leeuwendaalder, rijksdaalder	
	patagon	= 46 stuivers
	zilveren rijder (ducaton)	
1694	nieuwe muntordonnatie	
1694	3-guldenmunt	'Hollandse maagd' blz. 48

1600 - In 1595 is de verovering van de oostelijke Nederlanden voltooid en nu trekt de normaal gesproken voorzichtige Maurits tegen zijn zin diep vijandelijk gebied in. Op aandringen van Van Oldenbarnevelt poogt hij een einde te maken aan de voor de Nederlandse koopvaardij schadelijke Duinkerker Kapers. Het komt tot de Slag bij Nieuwpoort die Maurits uiteindelijk weet te winnen.

1602 - Het Beleg van Grave in 1602 is een belegering van de door Spanje overheerste stad Grave tijdens de Tachtigjarige Oorlog door het Staatse leger onder leiding van Maurits van Oranje. Na een belegering van bijna twee maanden geeft de stad zich over op 20 september 1602.

1604 - Spanje en Engeland sluiten het Verdrag van Londen, waarmee een einde komt aan de Spaans-Engelse Oorlog en daarmee de steun aan de Opstand.

1608 - Er worden vredesonderhandelingen begonnen tussen Spanje en de Republiek. In de Nederlanden bestaan twee kampen. Het grote twistpunt is het effect van vrede op de handel.

1609 - Door de tegenstellingen is vrede niet mogelijk. Maurits ziet het liefst een voortzetting van de oorlog, terwijl Oldenbarnevelt voorstander is van vrede. Een bestand is het hoogst haalbare en op 9 april gaat de Treves, het Twaalfjarig Bestand in.

Met de oprichting van de Amsterdamsche Wisselbank, bedoeld om alle kassiers en wisselaars door één kassiers- en wisselkantoor te vervangen, wordt een poging gedaan om aan de chaotisch toestand in het muntwezen een einde te maken. De Amsterdamsche Wisselbank heeft veel meer dan een lokale betekenis. In haar bloeitijd geniet de Amsterdamse Wisselbank een wereldreputatie. De bank is een girobank; tegenover het gestorte bedrag brengt zij geen bankpapier in omloop, maar staat een giraal tegoed, het bankgeld.

1617 - Het conflict tussen de rekkelijken en preciezen. De Staten van Holland nemen de Scherpe Resolutie aan. De Staten-Generaal reageren op de Hollandse Scherpe Resolutie met de oproep tot een nationale synode.

1618 - Prins Maurits pleegt een staatsgreep. Hij laat Johan van Oldenbarnevelt en zijn medestanders Hugo de Groot, Rombout Hogerbeets en Gilles van Leedenberch arresteren op verdenking van hoogverraad. De eerste bijeenkomst van de Synode van Dordrecht. Het voornaamste doel van de synode is een uitspraak in het geschil tussen de remonstranten en contra-remonstranten. De

Dertigjarige Oorlog breekt uit die grote verwoestingen aanricht. Hoewel de Republiek hier niet rechtstreeks bij betrokken is, heeft dit wel een enorm effect op de Europese economie.

1619 - Slotzitting van de Synode van Dordrecht. De synode stelt de contra-remonstranten in het gelijk.

12 mei – Van Oldenbarnevelt, Hogerbeets en De Groot worden veroordeeld wegens hoogverraad. Een dag later wordt Oldenbarnevelt in Den Haag op last van de Staten-Generaal onthoofd. Zijn misdaad was een poging het Nederlandse staatsbestel te hervormen. Hugo de Groot wordt gevangengezet en overgebracht naar slot Loevestein.

1621 - Het Twaalfjarig Bestand loopt af zonder dat de behoefte gevoeld wordt deze te verlengen, zodat de vijandelijkheden tussen de Republiek en Spanje hervat worden.

1625 - Het overlijden van Maurits maakt de weg vrij voor nationale verzoening. Hij wordt opgevolgd door zijn halfbroer Frederik Hendrik. Met zijn echtgenote Amalia van Solms voert hij een bijna vorstelijke bewind en geeft Den Haag steeds meer het karakter van hofstad.

1637 - De 'tulpenmanie' komt tot een hoogtepunt. Op een veiling in Alkmaar wordt een dagomzet gemaakt van 90.000 gulden. Per bol wordt zelfs 1000 gulden betaald; meer dan de prijs van een gemiddeld woonhuis in die tijden. Daarna stort de markt in. De prijzen dalen, bollen worden gedumpt, waarna de prijzen nog harder kelderden. Orders worden afgezegd, wat leidt tot rechtszaken en faillissementen. De zwaarst getroffen moeten vluchten en elders een nieuw leven beginnen.

1646 - In Munster arriveert een delegatie van acht Statenleden uit de Nederlanden onder leiding van Adriaan Pauw, om met de Spanjaarden te onderhandelen over vrede.

1648 - Met de Vrede van Munster komt een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. De tekst van het Twaalfjarig Bestand wordt als uitgangspunt genomen, maar de Republiek wordt nu door Spanje als soevereine staat erkend. Ook wordt de vrije vaart op Indië gegund en wordt geen voordeel bedongen voor de katholieken.

1649 - De Tweede Engelse Burgeroorlog eindigt met de onthoofding van Karel I. Zijn schoonzoon Willem II, sinds twee jaar stadhouder, wil de regering van Cromwell omverwerpen en vindt ook dat de Republiek trouw moet zijn aan Frankrijk, dat in de Spaans-Franse Oorlog verwickeld is.

1650 - De Staten van Holland geven de voorkeur aan vrede boven een nieuwe dure oorlog en besluiten met 11 tegen 8 stemmen tot afdanking van troepen, zeer tegen de zin van stadhouder Willem II. In oktober krijgt Willem II koorts. Het blijkt pokken te zijn en op 6 november sterft hij op 24-jarige leeftijd. Zijn zoon Willem wordt pas acht dagen daarna geboren en Holland ziet geen noodzaak de vacante positie te vervullen, waarmee het Eerste Stadhouderloze Tijdperk begint. Het tijdperk is niet geheel stadhouderloos, aangezien Willem Frederik nog steeds stadhouder van Friesland is en nu ook van Groningen en Drenthe.

1651 - Met het einde van de Engelse Burgeroorlog kan Engeland onder Cromwell zich richten op koloniale expansie. In maart stelt Cromwell een unie tussen het Engelse Gemenebest en de Republiek voor, wat de Republiek afslaat.

1653 - Johan de Witt wordt raadpensionaris van Holland.

1654 - Op 22 april keuren de Staten-Generaal het vredesverdrag met Cromwells Gemenebest goed. In het geheim is echter bedongen is dat de Oranjes geen stadhouder meer mogen worden.

1655 - De Witt en Willem Frederik komen tot een vergelijk: Willem Frederik mag opperbevelhebber van het leger worden, maar hij moet ophouden zich luitenant-stadhouder van Overijssel te noemen. Daarmee erkent hij in feite de Akte van Seclusie.

1658 - De Zweeds-Nederlandse Oorlog is een interventie in de Vierde Noordse Oorlog tussen Zweden en Denemarken, waarbij de Republiek de Denen steunt. Tijdens de Slag in de Sont weten de Nederlanders de Zweden te verslaan en Kopenhagen te ontzetten.

1661 - De weduwe van Willem II, Maria Stuart, overlijdt. De regenten in de Republiek gaan er niet mee akkoord dat het voogdijschap over haar zoon Willem toegewezen wordt aan haar broer Karel II van Engeland. Uiteindelijk neemt Amalia van Solms in september de voogdijschap van haar kleinzoon op zich.

1665 - In maart breekt de Tweede Engelse Oorlog uit. Afgezien van Münster en Portugal sympathiseren de meeste Europese machten met de Republiek, maar ze houden zich erbuiten.

1666 - Na de Nederlandse overwinning in de Vierdaagse Zeeslag (11–14 juni) lijkt het er even op dat Engeland al verslagen is, maar tot ieders verrassing kan het toch opnieuw een vloot uitrusten die sterk genoeg is om op 4 augustus in de Tweedaagse Zeeslag bij North Foreland de Nederlandse vloot aan de rand van de afgrond te brengen. De Republiek begint geldgebrek te krijgen, wat nog verergerd wordt door een Engelse raid die een handelsvloot op het Vlie verwoest.

1667 - Met de Vrede van Breda wordt de oorlog uiteindelijk afgesloten. De vrede wordt als gunstig voor de Republiek gezien.

1668 - Nederland gaat met Zweden en Engeland de Triple Alliantie tegen Frankrijk aan, met als doel een einde te maken aan het conflict in de Spaanse Nederlanden tussen het verzwakte Spanje en de sterke Zonnekoning. De Alliantie sommeert Spanje om of Luxemburg of de Vrijgraafschap (Franche-Comté) af te staan, plus alle al veroverde gebieden (Douai, St. Omer, Rijsel en Kamerijk). Frankrijk moet daarmee genoegen nemen en de Devolutieoorlog staken.

1670 - Het geheime Verdrag van Dover tussen Karel II van Engeland en Lodewijk XIV van Frankrijk wordt afgesloten. Karel belooft hierbij zichzelf en Engeland te bekeren tot het katholicisme en de Triple Alliance te verlaten. Engeland wordt dan bondgenoot van Frankrijk in zijn oorlog met de Republiek.

1672, rampjaar - In maart verklaart Engeland de Republiek de oorlog; de Derde Engelse Oorlog.

In april verklaren ook Frankrijk, en de bisdommen Munster en Keulen de Republiek de oorlog; het begin van de Hollandse Oorlog. Dit jaar vormt het eind van het Eerste Stadhouderloze Tijdperk. Raadspensionaris van Holland Johan de Witt wordt samen met zijn broer Cornelis de Witt, lid van de Staten-Generaal, in Den Haag door een woedende menigte gelyncht. Dit gebeurde bij de Gevangenpoort, waar Cornelis zojuist gevangen is gezet wegens een vermeende beraming van een moordaanslag op Willem III. Die wordt met steun van de Oranjepartij tot stadhouder benoemd. In Utrecht beginnen onderhandelingen over vrede.

1673 - De Eerste en Tweede Slag bij het Schooneveld en de Slag bij Kijkduin worden gewonnen door Michiel de Ruyter, waarna Engeland zich terugtrekt uit de strijd.

1674- Met Engeland wordt de Tweede Vrede van Westminster gesloten. Ook met Keulen en Münster wordt de oorlog beëindigd. De Franse koning vecht door. Gelderland, Overijssel en Utrecht herkrijgen hun zitting in de Staten-Generaal, ondanks hun ontrouw en ondanks tegenstand van Holland, maar moeten daarvoor trouw zweren aan Willem III en voldoen aan een aantal regeringsreglementen. Hierdoor krijgt Willem III een beslissende invloed op die gewesten en daarmee meer macht dan zijn

voorgangers. De Staten Generaal verklaren het stadhouderschap erfelijk voor de nakomelingen van Willem III.

1678 - Met de Vrede van Nijmegen komt een einde aan de oorlog met Frankrijk, tegen de zin van Willem III, die de rest van zijn leven tegen het Franse streven naar hegemonie strijdt.

1680 - Lodewijk XIV verklaart de Republiek de oorlog.

1685 - Als Karel II van Engeland overlijdt, wordt hij opgevolgd door Jacobus II, de schoonvader van Willem III.

1688 - Lodewijk XIV valt in september de Palts binnen en bezet het prinsbisdom Luik. Het is het begin van de Negenjarige Oorlog.

1689 - William & Mary aanvaarden de Bill of Rights en laten hiermee officieel hun koningschap beginnen.

Met Willem als stadhouder van de Republiek en koning van Engeland vormen deze landen met de Liga van Augsburg de Grote Alliantie tegen Frankrijk. Ondanks deze bundeling van krachten heeft men moeite Frankrijk te bedwingen.

1690 - Op 12 juli vindt de Slag aan de Boyne plaats. Tegenover elkaar staan de legers van de koningstadhouder Willem III en zijn schoonvader, de verdreven koning Jacobus II van Engeland. De overwinning van Willem III maakt een einde aan de aspiraties van Jacobus om zijn troon te heroveren. De zege van Willem wordt in Noord-Ierland jaarlijks herdacht op 12 juli. Op die dag vinden dan marsen plaats waarbij de leden van de Oranjeorde de overwinning van de protestantse King Billy op de katholieke Jacobus vieren.

1693 - Willem III verliest de Eerste Slag bij Neerwinden, de bloedigste van deze eeuw.

1697 - Met de ondertekening van de Vrede van Rijswijk, bewerkstelligd door Bentinck, komt een einde aan de Negenjarige Oorlog. Lodewijk XIV van Frankrijk erkent Willem III als koning van Engeland en moet alle veroveringen op Spanje ongedaan maken. De Republiek krijgt het recht om in zogenaamde barrièresteden in de Spaanse Nederlanden militairen te legeren.

1700 - 1 januari – Nederland gaat over op de gregoriaanse kalender.

Lodewijk XIV eist toch een vereniging van de Franse en Spaanse kronen en er begint oppositie te komen van de keizer die op zijn beurt de erfenis van Spanje voor het huis Habsburg opeist. Dit leidt tot de Spaanse Successieoorlog.

1702 - Willem III overlijdt. De Staten van Holland en Zeeland hebben stadhouderschap erfelijk verklaard voor de nakomelingen van Willem III, en aangezien deze geen nageslacht heeft, wordt besloten af te zien van benoeming van een opvolger, wat het begin is van het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk, hoewel in Friesland en Groningen Johan Willem Friso stadhouder is. Deze erft de titel Prins van Oranje.

In mei voegt de Republiek zich bij de Grote Alliantie tegen Frankrijk in de Spaanse Successieoorlog.

1713 - Op 11 april wordt de Vrede van Utrecht getekend. Met de Vrede van Utrecht komt er een einde aan de Spaanse Successieoorlog. Hoewel de onderhandelingen een jaar lang in de Nederlanden plaatsvinden, komt de Republiek er nauwelijks aan te pas.

1720 - Met het Verdrag van Den Haag komt een einde aan de Oorlog van de Quadruple Alliantie.

1740 - De Oostenrijkse Successieoorlog breekt uit. Keizerin Maria Theresia verdedigt met steun van Engeland en Nederland haar rechten op de troon. Het is de laatste keer dat de Republiek een zelfstandige rol speelt in de strijd om de macht in Europa.

1744 - Er breekt een runderpestepidemie uit die tot 1756 zal duren, een herhaling van 1713-1719. Men ziet hierin de slaande hand van God. In combinatie met de economische teruggang richt men zich steeds meer tegen de decadente regenten.

1745 - Frankrijk begint een veroveringsoorlog in de Oostenrijkse Nederlanden, waarbij de Fransen succesvol strijden tegen de aanwezige Nederlandse, Britse en Oostenrijkse troepen. De vestingwerken van de barrièresteden zijn jarenlang sterk verwaarloosd door het geldgebrek van de Republiek en houden geen stand.

1747 - De Republiek kiest de kant van Oostenrijk, waarop Franse troepen de zuidelijke Nederlanden binnenvallen. In enkele weken veroveren de troepen van Lodewijk XV de belangrijkste plaatsen in Zeeuws-Vlaanderen en nemen de onneembaar geachte Staats-Brabantse vesting Bergen op Zoom. De stad wordt zwaar geplunderd. Men ziet een herhaling van het rampjaar en er vinden Orangistische oproeren plaats.

1748 - Met de Tweede Vrede van Aken komt een eind aan de Oostenrijkse Successieoorlog.

1751 - Willem IV overlijdt, wat dan nog door maar weinig mensen wordt betreurd; hij blijkt niet de hervormingen te hebben kunnen brengen waarop men hoopte. Voor politieke vernieuwing zoekt men hierna geen aansluiting meer bij het Orangisme.

1756 - De Zevenjarige Oorlog stelt de republiek voor een dilemma. Het Europese strijdtoneel heeft een verschuiving laten zien nu Frankrijk en Oostenrijk een bondgenootschap vormen tegenover Engeland en de opkomende macht Pruisen. Men kiest neutraal te blijven, maar de handel lijdt wel onder deze oorlog.

1784 - Nederland tekent de Vrede van Parijs, waarmee een einde komt aan de Vierde Engelse Oorlog.

1789 - Met de bestorming van de Bastille begint de Franse Revolutie. De Brabantse Omwenteling mondt uiteindelijk uit in de Verenigde Belgische Staten.

Bijlage 5. Oude munten uit een oude catalogus

Bron:

Catalogus der Noord- En Zuid-Nederlandsche Munten, en der Historie- En Andere Penningen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen In Noordbrabant ('S Hertogenbosch, Gebroeders Muller, 1860)

Munten van Gelderland

Graven en Hertogen

OTTO II (1229-1271?)

1 Denier van Arnhem

REINOUD II (1326

2 Denier van Harderwijk

3 Denier à tête van Harderwijk

EDUARD hertog (1361 1371)

4 Botdrager van Arnhem

WILLEM I vóór de opvolging van Gulik (1377-1393)

5 Rijngulden

6 Groot van Arnhem

REINOUD IV (1402-1423)

9 Goudgulden

ARNOLD (1423-1472)

10 Dubbele groot van Arnhem

PHILIPS DE SCHOONE meerderjarig (1492-1506)

11 1492 Braspenning

KAREL VAN EGMOND (1492-1538)

12 Rijder

13 Dubbele stuiver

15 Halve stuiver

16 Snaphaan

KAREL V (1543-1555)

17 Zilveren dubbele Karolus

18 Stuiver

PHILIPS (1555-1576)

20 1561 Philipsdaalder

21 1564 Halve Philipsdaalder

22 1566 Vijfde Philipsdaalder

23 1558 Kruisrijksdaalder

24 Dubbele Mijt

NA DE VREDE VAN GENT Verkade

25 1774 Dukaton (muntteken de boomstam)

26 1520 Leycesterdaalder

28 1650 Rijksdaalder

29 1694 Tweegulden

30 1764 Driegulden

31 1705 Gulden (met koper opgevuld)
(muntteken de ruiter)

32 1721 Gulden (muntteken de haan)

33 1763 Gulden (muntteken de boomstam)

34 1756 Kwart gulden

35 1691 Staten schelling

36 1618 Dubbeltje

37 1640 Stuiver

44 1587 Oord

45 1588 Negenmanneke

47j Duit

55 1756 Zilveren duit

61 1756 Zilveren halve duit

Steden

Nijmegen

62 Knapkoek

63 1489 Stuiver

64j Stuk van 4 mijten

65 1689 Daalder

66 1687 Gulden

67 1602 Arendsschelling

68 1686 Gereduceerde Schelling

69 1620 Dubbele Arendsstuiver

70 1686 Dubbeltje

71 1619 Duit

Zutphen

74 1687 Gulden

75 1687 Halve Gulden

76 Gereduceerde Schelling

77 Duit

's Heerenberg

80 1577 Daalder van Willem IV

Culemborg

82 1590 Oortje van Floris van Pallant

83 1591 Duit van Floris van Pallant

Batenburg
84j Duit

Zaltbommel
86j Munt
87j Duit

Arnhem
88j Duit

Huissen
91j Duit

Munten van Holland

Graven

FLORIS III (1157-1190)
1 Denier

FLORIS DE VOOGD (1256-1258)
2 Denier

FLORIS V (1266-1296)
3 Denier van Dordrecht

JAN I (1296-1299)
4 Denier van Dordrecht

WILLEM V (1346-1359)
5 Schild
6 Wilhelmusgulden
7 Botdrager

8 Groot

ALBRECHT VAN BEIJEREN (1359-1404)
9 Groot
10 Kwart groot

WILLEM (1404-1417)
12 Dubbele Cromstert
13 Cromstert
14 Halve Cromstert
15 Hollandsche tuin

PHILIPS DE GOEDE als erfgenaam (1425-1428)
16 Klinkaert

PHILIPS EN JACOBA (1428-1433)
18 Kwart Groot

PHILIPS als graaf (1433-1467)
19 Vierlander

MARIA VAN Bourgondie (1477-1482)
20 Halve Groot
21 Sassenaer

MAXIMILIAAN EN PHILIPS DE SCHOONE (1482-1496)

PHILIPS DE SCHOONE (1496-1506)
22 1496 Dubbele Stuiver
30 1499 Stuiver

KAREL V (1515-1555)
31 Tweeblankspenning
32 Stuiver

PHILIPS III (1555-1576)
33 1557 Philipsdaalder
34 Vijfde Philipsdaalder
35 1571 Tiende Philipsdaalder
36 1572 Twintigste Philipsdaalder
37 Veertigste Philipsdaalder
39 1573 Duit
42 1569 Oord

NA DE VREDE VAN GENT Verkade

44 1781 Dukaat (afslag in koper)
45 1586 Reaal of Leycesterdaalder
46 1586 20 Reaal
47 1674 Halvemansrijksdaalder
48 1735 Rijksdaalder (Dubbele zwaarte)
49 Leeuwendaalder
51 Halve Leeuwendaalder

Munten van West-Friesland

52 1681 Driegulden
53 1682 Tweegulden
54 1681 Gulden
56 1682 Halve Gulden
58 1692 Kwart Gulden
62 1601 Roosschelling
63 1679 Scheepjesschelling
65 1614 Stuiver
66 1673 Dubbeltje
68 1764 Stuiver
69 1577 Oord
73 1604 Zilveren Duit
74 1626 Duit

Heerlijkheid Vianen
78j Daalder van Hendrik van Brederode

WEST-FRIESLAND

1 1673 Dukaton
2 1666 Halve Dukaton
4 15 20 Leycesterdaalder
5 1598 Gehelmde Rijksdaalder
6 1677 Rijksdaalder

800 Munten van West-Friesland
7 1791 Rijksdaalder
8 1684 Daalder
9 1795 Driegulden
10 1764 Gulden70 1
11 1685 Achtentwintig (ingestempelt met
HOL)
12 1601 Roosschelling
13 1678 Scheepjesschelling
14 1599 Halve Stuiver
15 1678 Dubbeltje
17 1639 Stuiver
27 1728 Dubbeltje (muntteken de knol)
28 1759 Dubbeltje (muntteken de haan)
29 1762 Dubbeltje (muntteken het schip)
30 1785 Dubbeltje (muntteken de ster)
31 1604 Oord
32 1626 Duit

Munten van Zeeland

ZEELAND
1 1694 Nederlandsche Gouden Rijksdaalder
(afslag in zilver)
2 1771 Dukaton
3 1773 Halve Dukaton
4 1598 20 Leycesterdaalder
5 1597 Halve Gehelmde Rijksdaalder
6 1619 Rijksdaalder
8 1776 Kwart Rijksdaalder
9 1771 Achtste Rijksdaalder
10 1602 Daalder
11 1602 Derde Daalder
14 1689 Driegulden
16 1613 Halve Gulden
17 1583 Snaphaanschelling
18 1584 Kwart Snaphaansschelling
19 1601 Roosschelling
20 1722 Hoedjesschelling
22 1781 Hoedjesschelling met Zeelant
24 1753 Scheepjesschelling (dubbele zwaarte)

25 1619 Dubbeltje
26 1681 Stuiver
z j Oord
32j Duit

Munten van Utrecht

34 1604 Oord (het jaartal aan beide zijden der
kroon)

UTRECHT

Munten geslagen te Duurstede onder de
Merovingers

Bisschoppen
3 Denier

HERMAN (1150-1156)

HENDRIK VAN VIANDEN (1250-1267)

JAN VAN ARKEL (1341-1364)
5 Groot

FLORIS VAN WEVELINCHOVEN (1379-1393)
6 Dubbele Groot

RUDOLF VAN DIEPHOLT (1431-1455)
7 Goudgulden

DAVID VAN BOURGONDIë (1455-1496)
8 Goudgulden
9 1478 Dubbele Groot
10 1466 Halve Groot
11 1473 Groot

FREDERIK VAN BADEN (1496-1516)
12 1510 Dubbele Stuiver

HENDRIK VAN BEIJEREN (1525-1528)
13 1525 Stuk van 3 mijten

PHILIPS HEER VAN UTRECHT
14 1572 Tiende Philipsdaalder
15 1569 Kruisdaalder

NA DE VREDE VAN GENT Verkade
16j Halve Rozenobel
17 1684 Dukaton
18 1764 Halve Dukaton
19 1598 Gehelmde Rijksdaalder
20 1657 Rijksdaalder
23 1761 Halve Rijksdaalder

24 1616 Leeuwendaalder
25 1685 Provinciale Gulden
26j Driegulden
27 1687 Gulden
28 1662 Halve Gulden
31 1758 Kwart Gulden
32 1601 Rooschelling
33 1786 Scheepjesschelling
34 1691 Statenschelling

Stad Utrecht

35j Munt
39 1665 Stuiver
40 1784 Dubbeltje
42 1578 Duit

12 Munten van Friesland

43 1578 Oord
45 1625 Duit
49 1739 Zilveren Duit

FRIESLAND

1 1687 Koggerdaalder
2 1696 Halve Driegulden
3 1696 Halve Gulden
4 1601 Achtentwintig (ingestempeld met HOL)
5 1686 Halve Achtentwintig
8 1601 Kwart Achtentwintig
9 1599 Snaphaanschelling
10 Halve schelling
11 1710 Dubbeltje
12 1660 Stuiver
14j Oord met fr
18 1605 Duit
22 1717 Zilveren Duit

Stad Leeuwarden

23 1580 Stuiver

Munten van Overijssel

OVERIJSSEL

PHILIPS HEER VAN OVERIJSSEL

1 1563 Halve Philipsdaalder
2 1563 Vijfde Philipsdaalder
4 1567 Kruisdaalder

NA DE VREDE VAN GENT Verkade

5 1591 1/20 Leycesterdaalder
7 1620 Rijksdaalder
8 1682 Driegulden
9 1795 Gulden

10 1685 Achtentwintig (ingestempeld met HOL)
11 1680 Schelling
12 1665 Stuiver
15j Oord
17j Duit
20 1741 Zilveren Duit

De drie Rijkssteden

27 1561 Munt van 10 Gosseler 49
28 1560 Twaalf Plak
29j Drie mijten

14 Munten van Overijssel

30 1556 Drie mijten
31 1534 Twaalf plak
32 1556 Plak
33 1561 Halve Plak
34 1585 Achtste Rijksdaalder

Deventer

35 1509 Munt
36 1509 Stuiver
37 1698 Driegulden
38 1685 Daalder
40 1694 Achtentwintig
42 1698 Gulden
43 1686 Statenschelling
44 1707 Dubbeltje
49j Snaphaanschelling
50j Halve Rozenobel
51 1664 Dukaton
54 1675 Arendsschelling
55 1680 Gereduceerde Schelling
58j Stuiver
60 1639 Duit

Munten van Groningen

61 1644 Duit

Zwolle

65 1686 Daalder
66 1686 Daalder (ingestempeld met HOL)
67 1598 Arendsschelling
68j Halve Arendsschelling
71 1690 Statenschelling
72 1677 Dubbeltje
73j Stuiver
74j Stuiver
75 1618 Duit

GRONINGEN

1 1681 Achtentwintig
6 1683 Stuiver
8 1676 Duit

Stad Groningen

12 1474 Stuiver

16 Munten van Noordbrabant

14 1692 Achtentwintig (ingestempeld met HOL
15j Achtstuiverstuk met moneta nova
groningen
88 1691 Statenschelling
19 1598 Flabbe
20 1604 Jager
21 1598 Brabantsche Stuiver
22 1690 Stuiver
23 1690 Duit

NOORD-BRABANT

's Hertogenbosch

PHILIPS II (1579—1598)

1 1581 Oord (met hisp)

6 1590 Oord

9j Negenmanneke

ALBERTUS EN ISABELLA (1598-1621)

17 1619 Dubbele Dukaton

18 1619 Halve Patakon

19 1617 Kwart Patakon (kleine boom)

20 16 Kwart Patakon (grote boom)

21 1617 Paauschelling

22 1617 Driestuiverstuk

28 1616 Stuiver

30 1617 Halve Stuiver

31 1614 Zilveren Oord

33 1602 Oord

41 1602 Negenmanneke

47 1623 Schelling

PHILIPS IV (1621-1665)

49 1626 Oord

50 1626 Negenmanneke

Grave

JAN VAN HEURN HEER VAN PERWEIS VOOGD

VAN JAN VAN CUIK (1364-1367)

51 Botdrager

Megen

JAN I (1285- 1320)

52 Munt

ELISABETH (1418-1430)

JAN IV (1430-1438)

56 Munt

LIMBURG

Maastricht

MINDERJARIGHEID VAN KAREL V (1506-1515)

1 1512 Stuiver

2j Halve Stuiver

3 1555 Drie Mijten

PHILIPS II (1555-1598)

4 1564 Halve Philipsdaalder

5 1571 Tiende Philipsdaalder

6j Drie Mijten

7 1591 Oord

8 (15) 88 Negenmanneke

ALBERTUS EN ISABELLA (1598-1621)

9 1611 Oord

10j Oord Type als die van Antwerpen

PHILIPS IV (1621-1665)

11 1628 Schelling

Roermond

ALBERTUS EN ISABELLA (1598-1621)

PHILIPS IV (1621-1665)

12 1609 Oord

17 1678 Duit

KAREL II (1665-1700)

Gronsveld

JAN II VAN BRONKHORST (1588-1617)

18j Oord

JUSTUS MAXIMILIAAN (1617-1667)

21j Oord

Weert (GRAAFSCHAP HOORN)

WILLEM † 1418

23 Rozebeker

PHILIPS VAN MONMORENCY † 1568

24 Dubbele Schelling

PHILIPS II (1555-1576)

25j Oord

Stevensweert

26j Duit

ANNA VAN DER MARCK ABDIS (1604-1631)

28 1614 Oord

29j Duit

Geraadpleegde bronnen

- Bert van Beek e.a., Geld door de eeuwen heen. Geschiedenis van het geld in de Lage Landen. Amsterdam: Pampus, 1984. [OV ALG-176]
- H.E. van Gelder, De Hollandse munt in de dertiende eeuw, p. 49-58, in: Handel en Wandel in de Dertiende Eeuw, diverse auteurs, De Bataafsche Leeuw, 1986. (Publicatie nr. 26 van de Stichting Comité Oud Muiderberg) [OV NL-9]
- H.E. van Gelder, De Nederlandse munten, Het complete overzicht tot en met de komst van de euro, Amsterdam: Aula 213, Het Spectrum, 2002. [OV HE-73]
- Hans Jacobi en Bert van Beek, Geld van het Koninkrijk, Pampus Associates, Amsterdam, 1988
- Vitali Konstantinov, Met klinkende munt, Alkmaar: Clavis, 2022.
- Officiële catalogus Zilveren munten geslagen door de zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden vanaf de Pacificatie van Gent in 1576 tot aan de oprichting van de Bataafse Republiek in 1795, dl. 1, (5e ed.), Amsterdam: Zonnebloem, 1981.
- Henk Povée, De gulden. Geschiedenis van Nederlands nationale munt, Bussum: Thoth, 2001.
- Corry van Renselaar, Van kauri tot euro: over geld, guldens en de Nederlandsche Bank. De Nederlandsche Bank, 2002.
- Annemiek van der Veen, Rein Wols (eindred.), Muntwezen, p. 41-49, in: Lezen in Brabantse Bronnen, Begrippenapparaat bij Brabants oud-schrift, Den Bosch: Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, 1988. [OV ALG-72]
- J.C. van der Wis, T. Passon, Catalogus van de Nederlandse munten geslagen sinds het aantreden van Philips II tot aan het einde van de Bataafse Republiek (1555-1806) (2e dr.), Apeldoorn: Omni-Trading, 2009.

Links

- https://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_de_Nederlandse_gulden
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Dukaat>
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Historische_rekenpenningen_in_de_Lage_Landen
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Carolusgulden>
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Schelling>
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Daalder>
- <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/invoering-van-de-gulden-in-nederland>
- <https://goudzaken.nl/artikelen/geschiedenis-van-de-nederlandse-gulden>
- [https://nl.wikipedia.org/wiki/Penning_\(muntsoort\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Penning_(muntsoort))
- <https://wiki.muntenenpapiergeld.nl/index.php?title=Hoofdpagina>
- https://wiki.muntenenpapiergeld.nl/index.php?title=Munten_en_papiergeld
- <https://jaarboekvoormuntenpenningkunde.nl>
- <https://www.canonvannederland.nl/nl/page/167104/geschiedenis-van-het-muntwezen>
- <https://watstaatdaer.nl/muntwezen>
- <https://historiek.net/wisselbrief-wissel-briefgeld-bank/76041>